

ТТЕСИ ҳузуридаги
тармоқ маркази

2019

**МАТБААДА
ЗАМОНАВИЙ ДИЗАЙН**

Матбаада замонавий дизайн

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2019 йил 02 ноябрдаги 1023-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчилар: ТТЕСИ т.ф.н., И.Буланов
ТТЕСИ асс. М.Абдуназаров

Тақризчилар: Хорижий эксперт Lee Min Hae Жанубий Корея
Жонгбу университети профессори
ТТЕСИ т.ф.н., доц. А.Буланов

Ўқув-услугий мажмуа Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти Кенгашининг _____ йил ____ _____ даги __-сон қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	10
III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР	15
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАТЕРИАЛЛАРИ	39
V. КЕЙСЛАР БАНКИ.....	63
VI. ГЛОССАРИЙ	69
VII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	71

I. ИШЧИ ДАСТУР

КИРИШ

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармонлари, шунингдек 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2909-сон Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги №797–сон Қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, унинг мазмуни Ўзбекистоннинг миллий тикланишдан миллий юксалиш босқичида олий таълим вазифалари, таълим-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг креатив компетентлигини ривожлантириш, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимларидан фойдаланиш ва масофавий ўқитишнинг замонавий шакллари қўллаш бўйича тегишли билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ривожлантиришга йўналтирилган.

Матбаа маҳсулотларини ишлаб чиқаришда замонавий дизайн. Матбаада дизайн тушунчаси, унинг бугунги кундаги аҳамияти ва ривожлантириш истиқболлари. Матбаа маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва

уни қадоклаш жараёнидаги замонавий техника ва технологиялар ҳамда улар ёрдамида қадокланган маҳсулотларнинг сифат даражаси таҳлили.

Босма нашрларнинг турлари ва унинг дизайни. Газета маҳсулотлари, журналлар, китоблар ва брошюралар. Матнсиз маҳсулотларни ишлаб чиқаришнинг умумий дизайни ва технологик жараёни.

Матбаа маҳсулотларини ишлаб чиқариш жараёнининг босқичлари. Матнли ва расмли ахборотни қайта ишлаш. Муқовалаш ва пардозлаш жараёнларининг техника ва технологияси ҳамда дизайни.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Матбаада замонавий дизайн **модулининг мақсад ва вазифалари:**

Модулнинг мақсади: Матбаа маҳсулотларини ишлаб чиқаришда замонавий дизайн услубларини қўллашни ўрганиш

Модулнинг вазифаси: Матбаада дизайн тушунчаси, унинг бугунги кундаги аҳамияти ва ривожлантириш истиқболлари билан танишиш, матбаа маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва уни қадоклаш жараёнидаги замонавий техника ва технологиялар ҳамда улар ёрдамида қадокланган маҳсулотларнинг сифат даражаси таҳлил қилиш, босма нашрларнинг турлари ва унинг дизайнини, газета маҳсулотлари, журналлар, китоблар ва брошюраларни дизайнини ишлаб чиқиш, матнсиз маҳсулотларни ишлаб чиқаришнинг умумий дизайни ва технологик жараёни ўрганиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакаларига қўйиладиган талаблар:

“Матбаада замонавий дизайн” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- матбаа маҳсулотларининг вазифасини ва қандай маҳсулотга мўлжалланганлигини таҳлил қилишлари;

- нашрларда матнли ва расмли ахборотларнинг оқилона нисбатларини белгилашлари;

- матнли ва расмли ахборотни қайта ишлаш ва босма қолип таёрлашда қўлланиладиган замонавий техника ва технологиялар;

- маҳсулот сифатини аниқлаш ва унда фойдаланиладиган қурилмаларни;

- маҳсулот сифатини баҳолаш усулларини;

- “Матбаа ва қадоклаш жараёнлари технологияси” йўналишида ўқув жараёнини фан ва ишлаб чиқариш билан самарали интеграциясини таъминлашга қаратилган фаолиятни ташкил этиш ҳақида билимларга эга бўлиши;

- фойдаланилаётган босма қолиплар, бўёқ ва қоғознинг хусусиятларига қараб, босма жараёнини бошқариш усулларини билиши керак.

Тингловчи:

- маҳсулот сифатини баҳолаш учун қўлланиладиган меъёрий хужжатларни ярата олиши;

- маҳсулот сифати менежменти тизимидан кўникма ва малакаларини эгаллаши;

- замонавий рақамли машина ва жиҳозларнинг фарқлари, афзаллик ва камчиликларини таҳлил қилиш *кўникмаларига* эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- технологик жараёнлар бўйича маҳсулот сифатини аниқлаш ва компетенцияларни эгаллаши;

- ишлаб чиқариш жараёнидаги кетма-кетлик учун машина ва жиҳозлар танлаш *малакаларига* эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- матбаа маҳсулотлари ишлаб чиқаришда замонавий ускуналардан фойдаланишда инновацион технологияларни амалиётда қўллаш;

- намунавий босма нусха ёки аналог ранг намунаси билан таққослаганда, адад нусхаларида рангларни акс эттириш;

- асл нусханнинг ёруғ жойларида тонлар градациясини ва майда деталларни акс эттириш;

- хорижий технологик машина ва жиҳозларни ишлаб чиқариш жараёнига жорий қилиш *компетенцияларига* эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Матбаада замонавий дизайн” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Матбаада замонавий дизайн

Модулининг ўқув режадаги бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Мазмуни ўқув режадаги мутахассислик фанларининг барча соҳалари билан узвий боғланган ҳолда уларнинг назарий асосларини очиб беришга, педагогларнинг таълим-тарбия жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришда меъёрий-ҳуқуқий асослар бўйича умумий таёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади. Матбаада дизайннинг аҳамияти. Маҳсулот тури ва дизайни.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, “Кадрлар таёрлаш Миллий дастури” ҳамда таълим-тарбиянинг миллий ғоя негизларига таянган ҳолда амалга ошириш концепсиясида ўз ифодасини топади.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Аудитория ўқув юкلامаси			
		Жами	жумладан,		
			назарий	амалий машғулот	кўчма машғулот
1.	Матбаада замонавий дизайн	2	2		
2.	Матбаа маҳсулотлари турли хилларидан фойдаланиш хусусиятларини билиш ва улардан фойдалана олиш	2		2	
3.	Матбаа маҳсулотларни ҳажмини ҳисоблашни ўрганиш	2		2	
4.	Янги дизайн технологиялари	2		2	
5.	Журнал ва китобларни безашнинг умумий қоидалари.	2		2	
6.	Соҳанинг етакчи корхоналари ва матбба нашриёт уйларида олиб борилади.	6			6
	Жами:	16	2	8	6

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1 - мавзу: Матбаада замонавий дизайн

Матбаада замонавий дизайн. Матнни безаш учун ишлатиладиган дастурлар. Журналларнинг дизайни ва дизайн услуги. Журналлар дизайни. Журнал элементлари. Журналларни турига қараб безаш. Китоб дизайни. Китоб турлари. Китоб макетлари. Китобларни турига қараб безаш. Матбаа маҳсулотлари дизайни. Саҳифалаш датурлари. Саҳифалашнинг ўзига ҳослиги.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-амалий машғулот. Матбаа маҳсулотлари турли хилларидан фойдаланиш хусусиятларини билиш ва улардан фойдалана олиш.

Матбаа маҳсулотлари турли хилларидан фойдаланиш хусусиятларини ўрганиш ва таҳлил қилиш.

2-амалий машғулот: Матбаа маҳсулотларни ҳажмини ҳисоблашни ўрганиш.

Нашрнинг ҳажмини аналитик усул билан ҳисоблашни ўрганиш ва таҳлил қилиш.

3-амалий машғулот: Янги дизайн технологиялари. Саҳифани саҳифалашини ўрганиш ва таҳлил қилиш.

4-амалий машғулот: Журнал ва китобларни безашнинг умумий қоидалари.

Безаш учун ишлатиладиган компьютер дастурлар билан танишиш.

Кўчма машғулот мазмуни

“Матбаада замонавий дизайн” модулида кўчма машғулотлар замонавий жихозлар билан жихозланган соҳанинг етакчи корхоналари ва матбаа нашриёт уйларида олиб борилади.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

**Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида
фойдаланилади:**

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (қўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

№	Баҳолаш турлари	Максимал балл	Изоҳ
1	Кейс топшириқлари	2.5	1.5 балл
2	Мустақил иш топшириқлари		1.0 балл

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

“Ассесмент” методи.

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент” лардан маъруза машғулотида тингловчиларнинг ёки катнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Намуна. Ҳар бир катакдаги тўғри жавоб 5 балл ёки 1-5 балгача баҳоланиши мумкин.

Тест

1. Ҳарфий–товушли қандай тасвирланади?

- А) схематик равишда
- В) график равишда (фонема).
- С) тематик равишда
- Д) белгиларни билдирган ҳолда

Қиёсий таҳлил

- Саҳифалашда In design ва Page Maker дастурларини таҳлил қилинг?

Тушунча таҳлили

- Photoshop дастурини изоҳланг...

Амалий кўникма

- Саҳифаларни яратиш учун керакли инструментал дастурий воситаларни ўрнатинг?

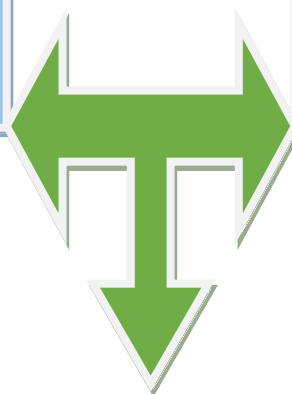
Намуна:

Замонавий босиш ускуналари					
Офсет босма усули		Чуқур босма усули		Рақамли босма усули	
афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
Хулоса:					

Инсерт жадвали методи

Инсерт жадвали- материални мустақил ўзлаштириш ва маърузани тинглаш вақтида олинган маълумотларни тизимлаштиришни таъминлайди; қабул қилинаётган ахборотларни аниқлаштириш, тақидий ёндашиш ва тасдиқлаш учун қўлланилади; тингловчиларда аввалги ўзлаштирилган материал билан янги ўзлаштириладиган материал ўртасида боғланиш ҳосил қилишда фойдаланилади.

Машғулот пайтида ёқи мустақил ўрганиш пайтида материалдан олинган маълумотларни тизимлаштирилган ҳолда махсус жадвалга киритилади:
 √- аввалги билганларига мос келади, буни яхши биламан;
 - - мавжуд билимларимга зид келади;
 + - мен учун бу янгилик;
 ? – тушунарсиз, аниқ талаб қилади.

Газета ва журналларни безашни

√	+	-	?
(биламан)	(мен учун янгилик)	(билганларимга зид келади)	(буни ўйлаб кўриш керак)

Намуна: “Модулдаги таянч тушунчалар таҳлили”

Тушунчалар	Сизнингча бу тушунча қандай маънони англатади?	Қўшимча маълумот
Интерлиньяж	шрифт чизиқлари ўртасидаги масофа	
Трекинг	матн фрагментида ҳарфлар ўртасидаги ва сўзлар ўртасидаги ораликни бир хил катталиқка барабар ўзгартириш жараёни	
Подборка	мавзу бўйича бир турли материал	
Ойна	мақола ёки расм, саҳифанинг юқори ўнг бурчагида саҳифаланади. Ойна матндан чизғич билан ажратилади	
Фонар (фонус)	саҳифанинг маркази ёки пастида икки-уч устунда саҳифаланган мақола (расм) бўлиб, бошқа материалдан қалин ёки шаклдор чизғич билан ажратилади.	
Газета	расмий нашр, у ижтимоий-сиёсий, ишлаб чиқариш, иқтисодий ва шунга ўхшаш масалалар бўйича тезкор ахборот, долзарб материаллар ва рекламага эга.	
Муаллифлик варағи	терилган матннинг 24 варағи, бу 40 мингта белгини ташкил этади. Битта муаллифлик варағи шеърини матннинг 700 та сатрига ёки қайта ишланган муаллифлик расмли материалнинг 3 минг см ² га тенглаштирилади. Қўлёзма ва асл нусха ҳажми муаллифлик варақларида ўлчанади.	

Изоҳ: Иккинчи устунчага қатнашчилар томонидан фикр билдирилади.

Мазкур тушунчалар ҳақида қўшимча маълумот глоссарийда келтирилган.

“Скарабей” технологиясининг тарбиявий характери

- ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
- жамоа билан ишлаш маҳорати;
- фаоллик;
- хушмуомалалик;
- ишга ижодий ёндашиш;
- мавжуд имкониятларни кўрсатиш;
- ўз қобилияти ва имкониятларини текшириш;
- ўз фаолияти натижаларига масъуллик ва қизиқиш уйғотиш.

“Скарабей” технологияси қоидалари

Ассоциация - мантиқий боғлиқлик бўлиб, сезги, тасаввур, идрок ғоя ва бошқалар орасида ҳосил қилинувчи мантиқий алоқалар.

Ранжирлаш (муайян тартиб) - аҳамияти, муҳимлиги, мазмуни даражасига қараб тартиблаш.

Умумийдан қараб хусусийга йўл топиш.

Тушунчаларни қисқа изоҳини келтириш.

Ранжирлаш ва тавсифлашни амалга ошириш учун 15 дақиқа вақт белгиланади.

“Скарабей” технологияси учун тарқатма карточкалар	
Юқори босма қолип	Юқори босма қолип тайёрлаш технологияси
Чуқур босма қоли тайёрлаш	Чуқур босма қоли тайёрлаш тайёрлаш технологияси

“Брифинг”- (инг. briefing-қисқа) бирор-бир масала ёки саволнинг муҳокамасига бағишланган қисқа пресс-конференция.

Ўтказиш босқичлари:

1. Тақдимот қисми.
2. Муҳокама жараёни (савол-жавоблар асосида).

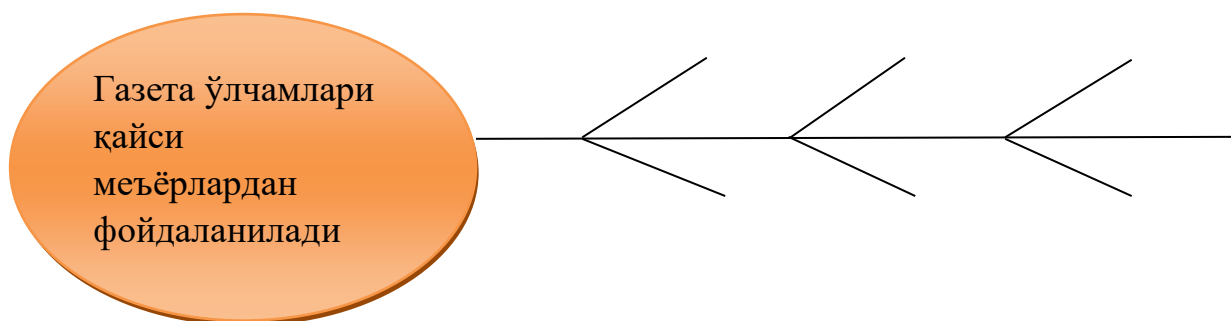
Брифинглардан тренинг яқунларини таҳлил қилишда фойдаланиш мумкин. Шунингдек, амалий ўйинларнинг бир шакли сифатида қатнашчилар билан бирга долзарб мавзу ёки муаммо муҳокамасига бағишланган брифинглар ташкил этиш мумкин бўлади. Тингловчилар ёки тингловчилар томонидан китоб муқоваларининг дизайнини яратиш бўйича тақдимот ўтказишда ҳам фойдаланиш мумкин.

«Балиқ скелети» методи

“Балиқ скелети” методини самарали амалга ошириш қоидалари:

- А) берилган ғоялар баҳоланмайди;
- Б) фикрлашга тўлиқ эркинлик берилади;
- В) берилаётган ғоялар миқдори қанча кўп бўлса, шунча яхши;
- Г) мавзу асосида берилган ғояларни ёзиб, кўринадиган жойга осиб қўйиш зарур;
- Д) берилган янги ғояларни яна тўлдириб, қатнашчилар рағбатлантирилиши лозим;
- Е) Қатнашчилар ғоялари устидан кулиш, кинояли шарҳлар ва майна қилишларга йўл қўйилмаслиги шарт;
- Ж) янги-янги ғоялар туғилаётган экан, демак ишни давом эттириш керак.

«Балиқ скелети» методи

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1 - мавзу: Матбаада замонавий дизайн

Режа:

1. Матнни безаш учун ишлатиладиган дастурлар.
2. Журналларнинг дизайни ва дизайн услуги.
3. Китоб дизайни.
4. Матбаа маҳсулотлари дизайни.

Таянч иборалар: *шрифт, кегл, ҳарф элементлари, очко, трекинг, кернинг, символ, гарнитура, интерлиньяж, журнал, китоб, безаш, квадрат, журналли эълон, журнал ўлчами, китоб ўлчами*

1. Матнни безаш учун ишлатиладиган дастурлар

Босма нашрларни турларга бўлганда уларнинг нафақат тури ва тавсифи инобатга олинади, балки яна унинг матбаа безалишининг хусусиятлари, териш ва саҳифалашнинг мураккаблиги, тасвир ва расмларининг тури ва фоизи, қайта ишлаш ва пардозлаш сифатига талаблар, фойдаланиш ва сақлаш шароитлари ҳам инобатга олинади¹.

Териш турлари мураккаблигига қараб тўртга гуруҳга бўлинган.

Биринчи гуруҳ – оддий матнни унча кўп бўлмаган мураккабликлар ва ажратишлар (10% гача) билан териш, масалан бадиий адабиётнинг асосий матнини (узлуксиз, яхлит) териш.

Иккинчи гуруҳга мураккаблашган матнни териш киради, у 25% гача турли ажратишлар, чет эл сўзларининг аралашмаси ва айрим бир сатрли формулаларни ўз ичига олади. Ушбу гуруҳга ритмлашган матнлар, драматик асарлар, ўрта мактаб ёшидагилар учун дарсликлар киради.

Учинчи гуруҳга мураккаблашган матнни териш киради, у 50% дан ортиқ бир неча алифболарнинг шрифтларини қўллаш билан ажратишлардан иборатдир. Бу гуруҳга библиографик матнлар, бир қатор луғатлар, техник адабиёт киради.

Тўртинчи гуруҳга алоҳида мураккаб аралаш матнни териш киради. Булар луғатлар, жадваллар, кўп сатрли математик ва кимёвий формулалар, аксидентли териш.

Мураккаблик гуруҳи, одатда, барча нашрга бутунлигича аниқланади, бироқ мураккаблик гуруҳини айрим қисмларга ҳам аниқлаш мумкин.

¹ И.А. Никулина, Верстка, Дизайн и допечатная подготовка в полиграфическом процессе, Краснодар, 2014

Матбаада замонавий дизайн

Китоб нашрлари брошюраларга (5 дан 48 бетгача ҳажмдаги) ва китобларга (48 бет ва ундан юқори ҳажмдаги) бўлинади. Китоб нашрининг тури ва ҳажми, фойдаланиш жадаллиги, расмли материалнинг тури ва сони, адади, териш бўйича мураккаблигига қараб китоблар бир қатор гуруҳларга бўлинади. Китоб нашрлари тематик ва истиқболли режаларга мувофиқ равишда чиқарилади. Журналлар учун уларни нашр қилишда даврийлик хосдир ва одатда, улар юмшоқ муқовага безакланади. Журналлар куйидаги турларга бўлинади.

1 – жадвал

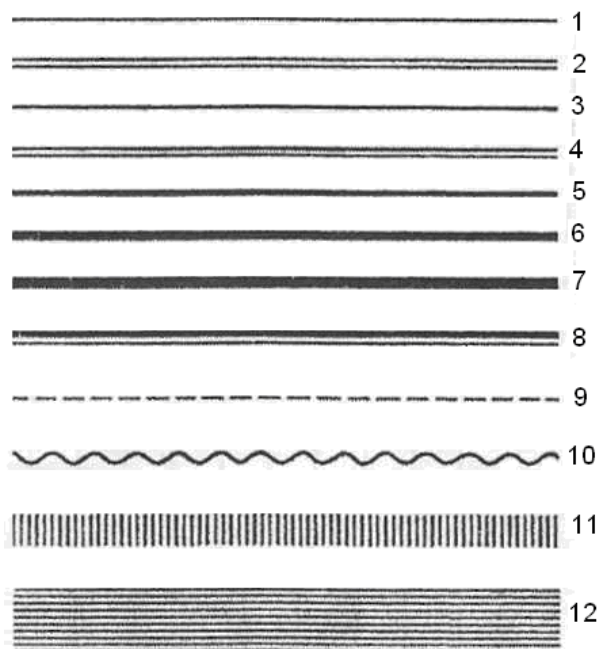
№	Китоб нашрининг тури	Нашрининг хусусияти			
		теришнинг мураккаблиги	расмларнинг тури	расмнинг фоизи (ўрта ҳисобда)	ишлатилиши
1	Тарихий адабиёт	1	оқ – қора-рангли	25 - 85	Узлуксиз ўқиш ва сақлаш
2	Бадий адабиёт: а) алоҳида асарлар ва тўпламлар б) асарлар тўплами ва танланган асарлар	1 – 2 1 - 2	Бир-икки бўёқли-тўрт бўёқли бир –тўрт бўёқли ички матнли ёки 4-8 та қўшимча расмли варақа	5 1 - 5	узлуксиз ўқиш ва сақлаш (таёргарлик даражаси етарли бўлган ўқувсхилар учун)
3	Ўрта ва юқори ёшдаги мактаб ўқувсхилари учун дарсликлар	1 - 4	кўпинча бир рангли штрихли	5 - 15	узлуксиз ўқиш ва сақлаш
4	ОЎЮ ва ўрта махсус ўқув юртлари учун дарсликлар	1 - 4	кўпинча бир рангли штрихли	5	узлуксиз ўқиш ва сақлаш
5	Ишлаб чиқариш йўриқнома нашрлари	2 - 4	кўпинча бир рангли штрихли	унча катта бўлмаган фоиз ёки расмсиз	танловли ўқиш
6	Энциклопедиялар ва энциклопедик турдаги луғатлар: а) энциклопедиялар; б) луғатлар	4 4	рангли бўлиши мумкин йўқ	унча катта бўлмаган фоиз йўқ	танловли ўқиш ва сақлаш танловли ўқиш ва сақлаш
7	Мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги болалар учун бадий адабиёт	1	оқ – қора ва рангли тусли ва штрихли	50% дан ортиқ	узлуксиз ўқиш ва сақлаш
8	Ўрта ва катта ёшдаги мактаб болалари учун бадий адабиёт	-	оқ – қора ва рангли тусли ва штрихли	50% дан кам	яхлит ўқиш ва сақлаш

Матбаада замонавий дизайн

9	Кичик мактаб ёшидаги болалар учун дарсликлар	1	кўпроқ рангли штрихли	20 - 40	яхлит ўқиш ва сақлаш
10	Расмий хужжатлар ва расмий – маълумотли нашрлар	1	-	-	Танловли ўқиш

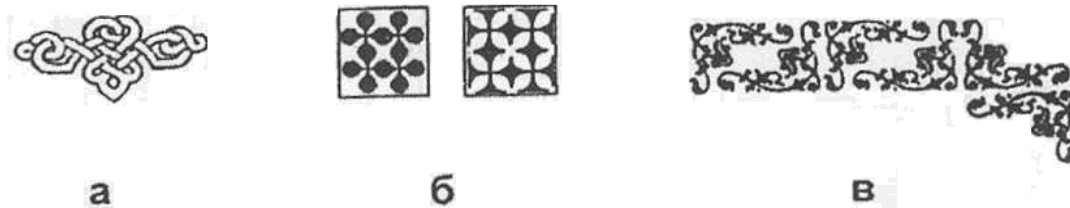
Гарнитура чизилиши турлича бўлган орнаментларни бирлаштиради.

Дизайнернинг вазифаси шундан иборатки, орнаментли композицияларнинг тузилиши қонуний тавсифга эга бўлиши ҳамда орнаментнинг алоҳида график элементлари ўзаро уйғунлашган бўлиши лозим¹.

1-Расм. Чизғич турлари:

1- ингичка чизикли, 2- иккитали ингичка чизикли, 3- нимқора, 2п; 4-рангли 2п; 5-қора 2п; 6-қора 3п; 7-қора 4п; 8-рангли 4п; 9-пунктирли 2п; 10-тўлқинсимон 2п; 11-штрихли 6п; 12-асюре 12п.

2-Расм. Раппорт: а- қатор тузиш учун; б – фонли; в – бурчакли

Орнаментли композицияларнинг тузилиши ритмик ва аритмик (ритмли ва ритмсиз) бўлиши мумкин. Орнаментлардаги ритм дейилганда график

¹ <http://www.whim.ru/about/whimpedia/504/>

элементларнинг (якка ёки аралаш) маълум тартибда кетма – кет келиши тушунилади.

Ритмли тузилишлар бир ёки икки элементдан ташкил топса содда, бир неча элементлардан ташкил топса, мураккаб дейилади.

Аритмик акцидентли орнаментлар танланган текисликни тизимсиз қўйиб чиқилган элементлар билан бир текис тўлдириш принципида тузилади, бироқ бунда қўйидаги талаблар бажарилиши лозим: турли элементлар шакли ва тўйинганлиги бўйича контрастли бўлиши мумкин, бироқ барчаси учун умумий берк ёки диагонал ритмга эга бўлиши лозим. Теришда оралик элементлари сатр ичида, сатрлар орасида ва саҳифада ораликларни ҳосил қилиш учун қўлланилган. Сатр ичи ораликларининг ўлчамлари – шпациялар матнга компютерда ишлов беришда ҳам қўлланилади. Шпациялар эни териш кеглига тенг бўлган кеглли (яхлит), эни кеглнинг $\frac{1}{2}$ қисмига тенг бўлган айрим кеглли (айрим яхлит) ва ингичка бўлиши мумкин. Сўзлараро оралик, абзац чекиниши ва торайтиришлар шпацияларда берилади. Шпон – оралик чизғич бўлиб, теришда интерлинъяжни ошириш учун қўлланилган. Шпонлар кегли (қалинлиги) бўйича 1, 2 ва 4 п ли бўлган. Кеглга боғлиқ ҳолда “шпонли” теришда турли қалинликдаги чизғичлардан фойдаланилган, масалан, шрифт кегли 10 п бўлганда икки пунктли шпон танланган, бу компютернинг стандарт ҳолати учун қабул қилинган 120% ли интерлинъяжга мос келади.

2. Журналларнинг дизайни ва дизайн услуби

2.1. Журналлар дизайни

Журналлар учун безашнинг биринчи ёки иккинчи варианты ишлатилади. Ишлаб чиқариш базаси билан келишилган ҳолда безашнинг қўшимча вариантларини ишлатишга йўл қўйилади, масалан, ҳошиялар ўлчамларини камайтирувчи қўшимча вариантлар бўйича саҳифаларни безаш фақат кичик ҳажмли қилиб тикилган журналлар учун йўл қўйилади. Ҳошиялар ўлчамларини орттирувчи вариантларни қўллаш кўп ададли нашрлар учун тавсия этилмайди; ўлчам энини тикмасдан маҳкамлаганда ва устидан тикилганда $\frac{1}{4}$ квадратга камайтириш ҳамда сим билан илиб маҳкамланганда ички варақлар учун 6 п га корешокда ораликларни камайтиришга йўл қўйилади.

3-расм. Ўзбекистон ҳаво йўллари журнали макети

Журналнинг ўлчами йил давомида ўзгариши керак эмас.

Китоб-журнал маҳсулотлари ўлчамларининг кўп турли бўлиши туфайли чиқарилаётган маҳсулотнинг ҳажмини физик босма табоқларда солиштириш имкони жуда муаммолидир, шунинг учун чиқарилаётган маҳсулот ҳажмини солиштириш учун шартли (келтирилган) босма табоқ тушунчаси ишлатилади. Стандарт ва ностандарт ўлчамли нашрлар ҳажми шартли босма табоқларда қуйидагича аниқланади: маълум ўлчамдаги физик босма табоқлардаги нашр ҳажми келтириш коэффисиентига кўпайтирилади (9-жадвал), у ишлатилаётган қоғоз ўлчами майдонининг 60x90 см ўлчами майдонига нисбати билан аниқланади

$$V_{\text{ш.б.т}} = V_{\text{ф.б.т}} \times K_{\text{к}}$$

Бу ерда

$V_{\text{ш.б.т}}$ – шартли босма табоқлар сони;

$V_{\text{ф.б.т}}$ - маълум ўлчамдаги физик босма табоқлар сони;

$K_{\text{к}}$ - шартли ўлчамга келтирувчи коэффицент.

3.1-жадвал

Қоғоз ўлчами, см	Босма табоқнинг майдони, см	Келтириш коэффиценти, $K_{\text{к}}$
60x84	5040	0,93
60x90	5400	1,00
70x90	6300	1,17
75x90	6750	1,25
70x100	7000	1,30
70x108	7560	1,40
84x108	9072	1.68

Журналли эълонлар библиографик (китобларга ўхшаш) ёки реклама тавсифига эга бўлиши мумкин. Рекламали эълонлар нафақат китоб ва

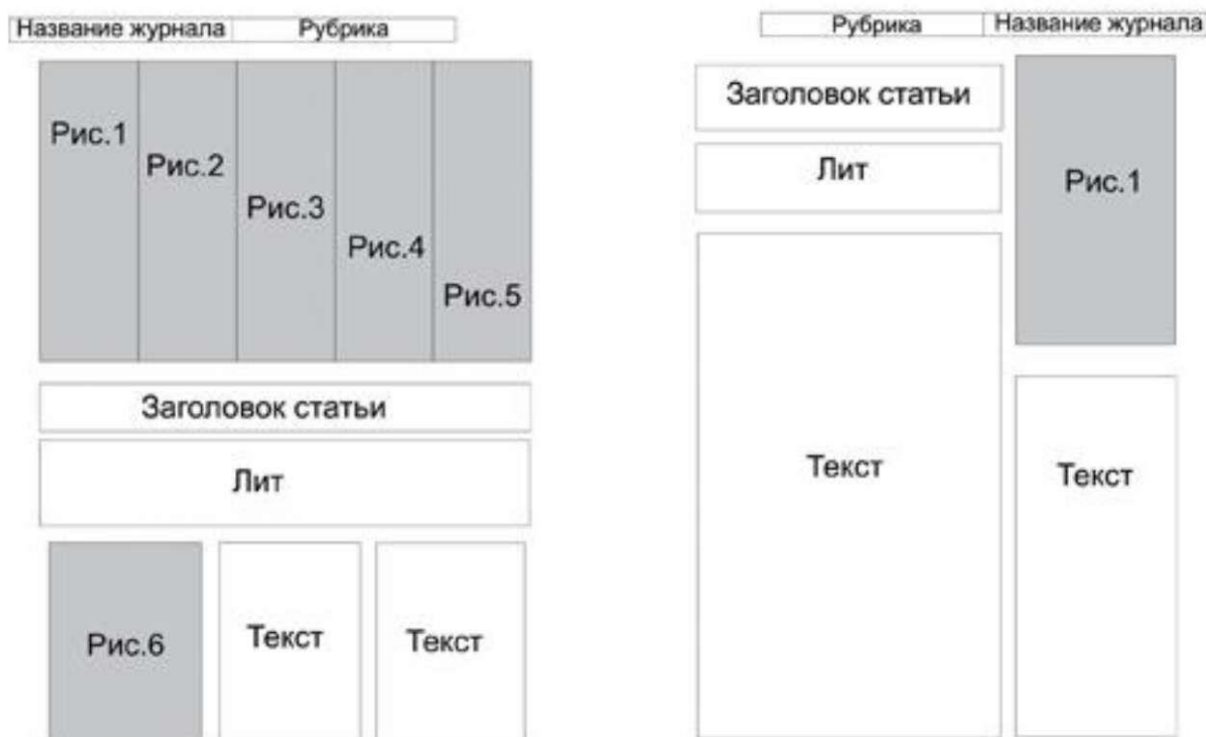
журналларни, балки турли саноат ва маиший истеъмол предметларини реклама қилиши мумкин.

Реклама эълонларини расмлар, рамкалар, орнаментлар ва ҳоказолардан фойдаланиб безайдилар. Журналли эълонлар саҳифанинг ўлчамига ёки саҳифанинг қисмига терилади ($\frac{1}{2}$ - $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ ва ҳоказо).

Эълонлар матни турли гарнитуралар, кегллар ва ёзувларнинг шрифтлари билан териши мумкин, бироқ битта эълонни териш учун иккитадан ортиқ гарнитурадан фойдаланиш мақсадга мувофиқ эмас.

Эълонларда айрим сатрларни ва сўзларни ажратиш учун қуйидагилар ишлатилади: катта ҳарфлар, курсив ва нимқора ёзувлар, чизғичлар билан остини чизиш, контраст гарнитуралар, инициаллар, ажратишлар, бўёқнинг бошқа ранги, сатрларни турлича гуруҳлаш.

Майда эълонлар бир-биридан чизғичлар ёки 2 пт бўшлиқ билан ажратилади.

4-расм.

2.2. Журнал элементлари

Заставкалар, консовкалар, рамкалар боб ва бўлимлар (заставкалар), якуний саҳифалар (консовкалар) ёки барча саҳифаларни рамкага олиш учун териладиган безак сифатида хизмат қилади.

Рамкага безаш учун турли хилдаги чизғичлар ва бордюкли орнаментлар ишлатилади. Матни рамкада безашда матн чизғичлардан ёки орнаментдан четлари бўйича 6-12 пт га ҳамда юқоридан ва пастдан 24-36 пт

га ажратилади. Заставка одатда орнаментли раппортдан фойдаланиб сатрларнинг тўлиқ ўлчамига терилади, консовка эса – кичрайтирилган ўлчамга терилади ва ўлчамнинг ўртасида ростланади.

Мустақил нашриёт аксиденцияси (проспектлар, буклетлар, реклама қоғозлари) асосий композицион қоидаларни инобатга олган ҳолда безалади, лекин кўпинча ҳеч қандай стандартларга бўйсунмайди¹. [1]

2.3. Журналларни турига қараб безаш

Ҳар бир нашр турининг матбаа ва нашриёт хусусиятлари – матн тавсифи (нашр, шеърлар, техник матн), жадвалларнинг сони ва ўлчамлари, формулалар ва расмлар;

- нашрларни сақлаш ва фойдаланишнинг хусусиятлари (китоб жавонида, столда ёки йўлда ўқиганда чўнтакда), тўлиқ ёки танлаб ўқиш;

- ўқишнинг юқори тезлиги билан аниқланадиган сатрнинг энг қулай ўқилувчан узунлиги, белги/с;

- нашрнинг ҳажми ва адади;

- техник-иқтисодий кўрсаткичлар;

- босишга қулайлик.

Нашр тури, ундан фойдаланиш ва сақлаш ва матннинг қулай ўқилувчанлиги асосий параметрлар бўлиб, ўлчамни дастлабки танлаш ва конкрет нашрни безаш вариантини аниқлайди, териш саҳифаси ўлчамини танлашда теришнинг кегли асосий параметр бўлиб ҳисобланади.

Юқоридагини инобатга олиб, қиймати бўйича ўртача бўлган энг кўп қўлланиладиган китоб ўлчамларига қуйидагилар киради: $60 \times 84^{1/16}$, $60 \times 90^{1/16}$ саҳифа ўлчами $6^{1/4}$ дан $6^{3/4}$ кв. гача ва $84 \times 108^{1/32}$ саҳифа ўлчами $5^{1/2}$ дан 6 кв гача. 70% дан ортиқ жавонлар кўрсатилган ўлчамдаги китобларнинг ўлчамларига биноан стандартлаштирилган; босиш ускуналарининг катта қисми кўрсатилган ўлчамларни босиш учун мўлжалланган.

$84 \times 108^{1/32}$ ўлчам бадий адабиётларни (асарлар тўплами ва айрим асарлар), оммавий тарихий ва сиёсий адабиётлари, илмий-оммабоп адабиётларни нашр қилиш учун ишлатилади. Катта жадвалли, формулали ўқув адабиёти ва ишлаб чиқариш йўриқномаларини босиш учун $60 \times 90^{1/16}$ ёки $60 \times 84^{1/16}$ ўлчамига афзаллик берилади. Ушбу ўлчамлар саҳифадаги расмлар катта бўлган нашрлар учун ҳам танланади.

ГОСТ 29.127-96 га биноан териш сатрининг узунлиги 7 кв бўлган $70 \times 90^{1/16}$ ўлчам билан мактабгача, кичик ва ўрта мактаб ёшидаги болалар учун нашрлар чиқарилади; $70 \times 108^{1/16}$ ўлчамда – алифбо туридаги нашрлар чиқарилади. Худди шу ўлчамлар сиёсий, илмий-оммабоп, кўп сонли

¹ Claudia McCue, Print production with Adobe Creative Cloud, USA, 2010

жадваллар, мураккаб формулалар, ҳажмли график материалга эга ишлаб чиқариш ва маълумотнома адабиётини, олий ва касб-хунар ўқув юртлари учун дарсликларни чиқаришда ишлатилади. $70 \times 108^{1/16}$ ўлчами икки устунли териш билан кўп ҳажмли ва кўп сонли ички матнли расмга эга нашрларни босиш учун ҳам ишлатилади. Кўп томли ва серияли нашрларнинг алоҳида томлари ўлчам бўйича бир хил бўлиши керак¹.

$70 \times 100^{1/16}$ ўлчамда монографиялар, албом чиқарилади; санъат бўйича албом учун қуйидаги ўлчамлар ишлатилади: $60 \times 90^{1/8}$, $70 \times 90^{1/16}$, бироқ ностандарт ўлчамлар ҳам ишлатилиши мумкин, масалан, $60 \times 108^{1/8}$, $62 \times 102^{1/8}$.

$70 \times 100^{1/32}$ ўлчам бадиий адабиётнинг ихчам нашрларини ишлаб чиқариш учун ишлатилади.

Совға, эсдалик ва бадиий адабиётнинг юбилей нашрлари оддий китоб ўлчамида ($84 \times 108^{1/32}$, $60 \times 84^{1/16}$, $60 \times 90^{1/16}$), катта ўлчамда ($60 \times 90^{1/8}$, $84 \times 108^{1/16}$, $70 \times 100^{1/16}$, $70 \times 108^{1/16}$) ва ихчам ($70 \times 90^{1/32}$, $60 \times 90^{1/32}$, $60 \times 84^{1/32}$) бўлиши мумкин, бироқ ўлчам бўйича ностандарт ҳам бўлиши мумкин, масалан, $84 \times 90^{1/32}$, $60 \times 100^{1/16}$, $60 \times 108^{1/16}$.

$75 \times 90^{1/32}$ ўлчами ихчамлик билан тавсифланади ва бадиий адабиёт, тарихий, илмий-оммавий нашрлар ва маълумотномаларнинг оммавий нашрлари учун ишлатилиши мумкин.

Махсус мосламаларсиз ўқиладиган миниатюралар китоб нашрнинг ўлчами варақли қоғоз стандарт ўлчамининг $^{1/64}$ - $^{1/128}$ улушини ташкил қилади, бу таёр нашр ўлчамларини 100x100 мм ортиқ бўлмаслигини таъминлайди.

Энциклопедиялар, энциклопедик турдаги луғатлар ва икки устунли териш билан маълумотномаларни $84 \times 108^{1/16}$ ўлчам билан, луғатлар, маълумотномалар, йўриқномали адабиётлар – $60 \times 90^{1/32}$, $70 \times 90^{1/32}$, $70 \times 90^{1/128}$ ўлчам билан чиқарилади.

Нашрнинг ўлчамини танлашда унинг ҳажмини инобатга олиш зарур, чунки ташқи безалиши, қурилмаси, материал, китоб тахтамларини маҳкамлаш усуллари, муқова ёки жилднинг тури нафақат унинг тури, вазифаси ва нашрдан фойдаланишга, балки унинг ҳажмига ҳам боғлиқ бўлади.

Босиш ва китоб тахтамларини маҳкамлаш усули баъзи ҳолларда саҳифа ўлчамларини аниқлайди, масалан, тикмасдан елимли маҳкамлаш усулида ёки устидан тикишда саҳифанинг кенглиги барча нашрда бутунлай камаяди (корешокдаги тақсимланиш нисбати ўзгаради), илиб тикишда эса 64 бетдан ортиқ ҳажмдаги нашрлар ички варақларнинг корешокдаги тақсимланиш нисбати 33-саҳифадан бошлаб камаяди.

¹ И.А. Никулина, Верстка, Дизайн и допечатная подготовка в полиграфическом процессе, Краснодар, 2014

Нашрларнинг қулай ўқилувчанлиги китоб-журнал нашрларида ўлчамни танлашда аниқловчи параметр бўлиб ҳисобланади; таёр маҳсулот босма табоқларининг сони яхлит (баъзида ярми билан) бўлиши керак, бунга нашрларнинг техник безалишида эътибор бериш керак.

Китоб нашрларининг ўлчамини якуний танлаш нашрнинг ҳисобланган макети таёрлангандан сўнг бажарилиши мақсадга мувофиқдир, бунда қўшимча параметрларни инобатга олиш зарур: ўқишга қулайлик ва ададни босиш учун қоғознинг сарфланиши. Масалан, айнан бир хил нашрни босиш учун, бир хил матбаа жиҳатдан безалган, иккита ўлчамларни: $60 \times 84^{1/16}$ ва $60 \times 90^{1/16}$ таққослаш шундай хулоса қилиш имконини берди, $60 \times 84^{1/16}$ ўлчам ишлатилганда 8% ортиқ қоғоз керак бўлар экан.

Журналлар учун безашнинг биринчи ёки иккинчи варианты ишлатилади. Ишлаб чиқариш базаси билан келишилган ҳолда безашнинг қўшимча вариантларини ишлатишга йўл қўйилади, масалан, ҳошиялар ўлчамларини камайтирувчи қўшимча вариантлар бўйича саҳифаларни безаш фақат кичик ҳажмли қилиб тикилган журналлар учун йўл қўйилади. Ҳошиялар ўлчамларини орттирувчи вариантларни қўллаш кўп ададли нашрлар учун тавсия этилмайди; ўлчам эини тикмасдан маҳкамлаганда ва устидан тикилганда $1/4$ квадратга камайтириш ҳамда сим билан илиб маҳкамланганда ички варақлар учун 6 п га корешокда ораликларни камайтиришга йўл қўйилади. Журналнинг ўлчами йил давомида ўзгариши керак эмас.

3. Китоб дизайни.

3.1. Китоб турлари

Китоб нашрнинг глобал макетини моделлаш ва ҳисоблаш китоб нашрларнинг саҳифа структурасини таҳлил қилгандан сўнг мумкин бўлади, у куйидаги тавсифли саҳифаларни ажратиш имконини беради:

- конкрет нашр ичида бир хил сатрлар сонига эга тўлиқ саҳифалар;
- бошланғич (кўпинча спускли) ва охириги – тўлиқ бўлмаган саҳифалар, маълум сатрлар сонига эга бўлиб, тўлиқ саҳифа сатрлари ва спуск сатрлари ўртасидаги фарқни ташкил этади;
- расм ёки қўшимча матн қирқиладиган қилиб саҳифаланган саҳифалар.
Семантик аломат бўйича китоб нашрларининг матнли ахбороти куйидагиларга бўлиниши мумкин:
- муаллифлик, кўрсатилган саҳифаларни асосий матн билан тўлдирувчи, у белгиларда (б.) ўлчанади ёки кеглига ёхуд интерлиньяжли теришга каррали

бўлган қўшимча матн ёки расмларни саҳифалаш учун деразалар кўринишида ўлчанади;

- нашриётли, саҳифали нисбатга келтирилган безаш элементларини ўз ичига олган ҳолда.

Ҳар бир конкрет нашрни босиш учун физик ва шартли босма табоқларни ва қоғознинг оғирлиги миқдорини ҳисоблаш нашрнинг ҳисобланган макетини таёрлашнинг якуний вазифаси ҳисобланади, ундан ташқари, бу жуда муҳимдир. Нашрни матбаа томонидан безалишининг (ўлчам, шрифтли безаклаш) энг яхши варианты, унинг тури ва хусусиятлари қуйидаги параметрларни инобатга олган ҳолда танланиши мумкин: ададни босиш учун қоғознинг энг кам сарфланишида нашрни бадиий безаш (безаш элементлари ва нашриёт ахборотини жойлаштириш учун етарли сондаги саҳифалар). Нашр макетини таёрлаш услубиятидан фойдаланиб (ихтирога патент № 2172027), ҳар бир нашрнинг ҳажми физик табоқларда қулай босиладиган бўлиши мумкин, яъни бутун ёки бутун ярми билан босма табоқлар сонига эга бўлиши мумкин, бу сезиларли даражада қайта саҳифалашни олдини олиши мумкин¹.

Барча кўрсатилган тавсифли саҳифаларнинг сифимини ҳисоблаш услубияти саҳифалаш жараёнида шаблон саҳифаларни яратиш учун ишлатилиши мумкин.

Маълум ўлчам, гарнитура ва кеглли сатрдаги белгиларининг ўртача сонини ҳисоблашнинг яна бошқа усуллари ҳам мавжуд, масалан, Еттита тасодикий тўлиқ сатрларда белгиларнинг сонини ҳисоблаш (оралиқларни ҳам ҳисобга олиб) ва белгиларнинг ўрта сонини аниқлаш билан ҳисоблаш мумкин.

Сатрдаги белгиларнинг сони доимо бутун сондир, чунки теришнинг исталган усулида (шу жумладан, компютерли) сатрларни “ростлаш” мавжуд ва ундан фойдаланилади, у ҳарфларнинг бутун сонига эга сатрни тўғри тамомлаш (тўлиқ ёки кўчиришда) имконини таъминлайди. Ҳисобланган макетни таёрлашда ҳарфларнинг касрли қийматлари қуйидаги қоидалар бўйича яхлитланади: ярмидан катта қиймат кўшилади, ярмидан кичиги – ташлаб юборилади. MaketCom дастурига худди шу чеклашлар киритилган.

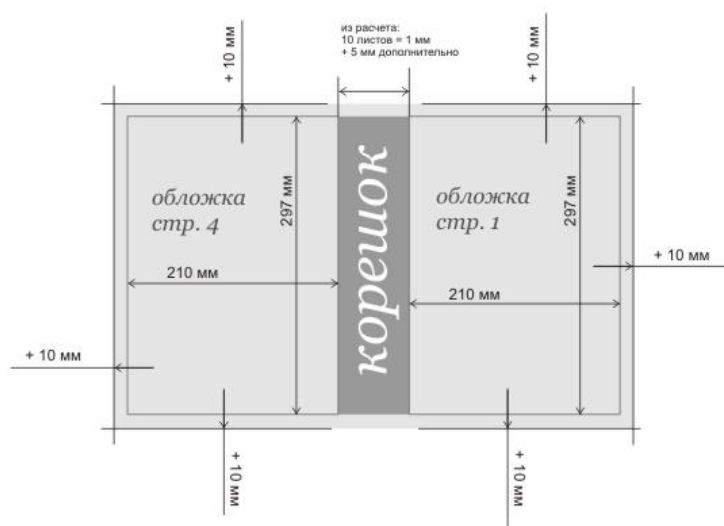
Саҳифадаги сатрлар сони ҳам доимо бутун сондир, яхлитлаш шартлари ҳам худди шундайдир, бироқ саҳифада касрли қийматларни инобатга олган ҳолда (бу тўғрисида саҳифага бағишланган бўлимда) териш саҳифасининг баландлигини коррекциялаш (тўғрилаш) амалга оширилади.

¹ Helmut Kipphan, Handbook of Print Media, Germany 2014

3.2. Китоб макетлари

Китобни ёки бутун китобнинг мантикий қисмини очувчи саҳифа бошланғич саҳифа деб айтилади. Публикация тоқ бетдан бошланиши керак.

Бошланғич саҳифанинг юқорисида спуск деб аталадиган саҳифанинг юқорисидан матнгача бўлган оқ бўшлиқ қолдирилади. Спуск ҳисобига “шапкалар”, сарлавҳали сатрлар, инициаллар, тасвирий ва декоратив элементлар жойлаштирилиши мумкин. Спуск ҳисобига алоҳида бобларга ёки нашрнинг қисмларига тегишли эпиграф жойлаштирилиши мумкин. Спускда жойлаштирилган ахборот нашр ҳажмига кирмайди, лекин алоҳида инобатга олинади.

5-расм. Китоб макети

6-расм. Китоб тузулиши

Спуск ўлчами нашр турига ва спуск ҳисобига жойлаштирилган сарлавҳалар сони ёки бошқа матн-расмли ахборотга боғлиқ ҳолда танланади. Нашрларнинг кўп турларида спуск ўлчами терилган саҳифанинг $\frac{1}{4}$

баландлигига тенг қилиб танланади ва асосий териш сатрларининг бутун сони қилиб ушлаб турилади, яъни¹.

Болалар ва ностандарт безалган нашрларда спуск ўлчами бошқача танланган бўлиши мумкин, бунда у бутун нашр учун бир хил бўлиши керак, бироқ безаш ғоясига биноан турли спусклар кўзда тутилган алоҳида ҳоллар бундан истиснодир.

Безовчининг ғоясига биноан бошланғич саҳифалар спусксиз бўлиши мумкин, бироқ бунда у албатта инициал билан бўлиши керак.

Китобни ёки бутун китобнинг мантиқий қисмини якунловчи қисмига охириги саҳифа деб айтилади.

Нашрнинг ҳисобланган макетини таёрлашда охириги саҳифанинг сигимини шартли равишда спуск саҳифасига тенг қилиб олинади; охириги саҳифада матн саҳифа баландлигининг $\frac{1}{4}$ қисмидан кичик бўлмаган ёки 4 та сатрдан кам бўлмаган бутун саҳифадан қисқа ва тўлиқ бўлиши мумкин, яъни ихтиёрий ҳолда бу шундай саҳифаки, унда ҳеч нимани саҳифалаб бўлмайди.

Деразанинг ўлчамига баландлик бўйича тасвирнинг ўлчами ва матндан матнгача ажратишларнинг ўлчами киритилган. Дераза баландлик бўйича интерлиняжга каррали бўлиши керак.

Расмлар ёки қўшимча матн оборкали саҳифаланган саҳифа сигими (E₄) қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

Барча бутун саҳифаларининг умумий сигимини битта тўлиқ саҳифанинг

Нашр тахламидан алоҳида босиладиган ва уларга ёпишмалар, миндирма ва кийдирмалар кўринишида бирлаштириладиган расмлар нашр ҳажмига кирмайди, лекин алоҳида инобатга олинади.

Маълумки, безаш элементларига қуйидагилар киради:

- асосий титул, у икки ёки тўрт саҳифали бўлиши мумкин; тўрт саҳифали титул доимо асарлар тўпламида, бадий нашрларда, санъат бўйича ва тарихий нашрларда ишлатилади. Икки саҳифали титул дарсликларда, маълумотномаларда, ишлаб чиқариш - йўриқнома нашрларида ишлатилади;
- шмуцтитул, алоҳида тоқ саҳифада (орқа томони бўш бўлади) жойлаштирилади, ҳар бир шмуцтитул учун иккита саҳифанинг бўлиши талаб қилинади;
- колонтитул китоб нашрларида кўпинча териш саҳифасининг юқорисида жойлаштирилади ва унинг ўлчамларига киради; колонтитулни жойлаштириш учун интерлиняжга каррали дераза ҳам ҳисобланади.

¹ И.А. Никулина, Верстка, Дизайн и допечатная подготовка в полиграфическом процессе, Краснодар, 2014

Бадий-техник таҳрирлаш босқичида, физик босма табоқларда нашр ҳажмини аниқ ҳисоблаш ҳар бир конкрет нашр ададини босиш учун қоғоз оғирлигини аниқлаш имконини беради, нашр ўлчамини, ададни босиш учун қоғознинг зичлигини, нашр ададини, қоғоздан фойдаланиш коэффициентини инобатга олган ҳолда:

K_n - қоғоздан фойдаланиш коэффициенти - нашр турига, усули ва технологиясига, нашрнинг рангдорлигига боғлиқ. Катта ададларда K_n -1,02 - 1,04.

Қоғозларнинг оғирлиги “Вум” дастури бўйича ҳисоблангани яхши, бунда моделланаётган нашрнинг безатиш вариантларини танлаш мумкин. Қоғознинг қийсий сарфланиши – нашрни безаш оптимал вариантини танлашда шартли босма табоқларни ва оқилона-етарли саҳифалар сони нашриёт ахбороти ва безаш элементлари учун параметрлар билан бир қаторда инобатга олинадиган параметрлардан бири ҳисобланади.

Асл нусха ва журнал ҳамда газета саҳифаларининг асл нусхаси ва макети. Саҳифанинг макети (ҳисобли ва ҳисоб-графикли) - зарур ҳужжат, ҳатто расмнинг ўлчамлари ва уларнинг сони аниқланган ҳамда пухталиқ билан гранкалар белгиланганида ҳам, ушбу ҳужжациз саҳифалашни бажаришга киришиш мақсадга мувофиқ эмас.

Расмларни кўп устунли саҳифалаш билан саҳифалаш мураккаб, у фақат модулли ўрни инобатга олган ҳолда маълум журнал ёки газета учун тузилган макет бўйича бажарилади.

Таҳрирлаш босқичида таёрланиши мумкин бўлган ҳисобланган макет мавжуд бўлса, уни саҳифалаш анча енгиллашади. Макетда саҳифадаги асосий матннинг сатрлар сони аниқ ҳисобланган, сарлавҳаларни, жадвалларни, хулосаларни, формулаларни, расмларни, бошланғич саҳифаларнинг спуск ўлчамларини саҳифалаш учун деразалар кўрсатилган бўлади. Спецификацияда ва асл нусхада саҳифаларнинг ўлчами, ажратишлар ўлчами, колонрақамлар ва колонтитулнинг тури ва кегли, сарлавҳалар ва бошқа элементларнинг саҳифаланиши кўрсатилади. Спецификацияда, шунингдек безашнинг ўзига хос турлари белгиланади.

Дастлабки макетлашдаги биринчи масала - бу расмли ахборотни қайта ишлаш масштабини (кўламини) ёки расмларнинг аниқ ўлчамларини, уларнинг сони ва саҳифада жойлашишини аниқлашдир, ундан сўнг матн ва сарлавҳаларни жойлаштириш учун унинг жойини (устунларнинг баландлиги ва энини) белгилаш мумкин. Бадий-техник таҳрирлаш босқичида муаллифлик асл нусхасининг ҳажмини белгиларда билган ҳолда, уни жойлаштириш ўлчамини инобатга олган ҳолда мақола учун сатрлар сонини ҳисоблаш мумкин.

Белгилар сонини (н) аввалги нашр бўйича ҳисоблаш мумкин, бунда худди шу териш ўлчами, гарнитура ва шрифтнинг кегли ишлатилган бўлиши лозим. Бу ҳолда белгилар сони, ораликларни ўз ичига олган ҳолда, Еттита тасодифий тўлиқ сатрларда ҳисобланади, сўнгра ўрта сон топилади.

3.3. Китобларни турига қараб безаш

Муаллиф нашриётнинг тавсияномаларини бажарган шароитда мақоланинг (қўлёзманинг) сиғимини ҳисоблаш энгил бўлади. Агар нашриётда безашнинг ва қўлёзмаларни тақдим этишнинг маълум бир услуби қўлланилса, муаллиф мазкур тавсияномаларга риоя қилиши керак. Асосий тавсияномалар тўғри ёзиш қоидалари, рухсат берилган қисқартмалар, лингвистик хусусиятлар, ажратиш усулларига тааллуқлидир.

Расмлар тўлиқ матндан ажратилган бўлиши керак, унда фақат расмнинг тартиб рақамига ҳаволалар кўрсатилади. Асосий ва қўшимча матнлар ажратилади, бироқ асосий билан бирга босилади. Қўлёзма сиғимини аниқлаш учун зарур бўлган асосий шарт – ораликларни инобатга олган ҳолда сатрдаги белгиларнинг бир хил сони ва босилган варақдаги сатрларнинг бир хил сонидир, бунда таҳририятга қўлёзма қандай кўринишда келишига боғлиқ бўлмайди; нусхага чиқариш ёки чиқарилмаган ҳолда бўлишидан қатъий назар ASCII ўлчамида электрон файл кўринишида, ёзув машинкасида босилган кўринишда, модемдан фойдаланган ҳолда алоқа линиялари бўйича олинган бўлиши мумкин.

Саҳифаларнинг ҳисобли-график макети таҳририятда якуний адабий ва бадиий-техник таҳрирлашдан сўнг бажарилади ва саҳифалашда шаблонли саҳифаларни яратиш учун хизмат қилади.

Адабий таҳрирлашнинг вазифаси қўлёзмани ўзбек тили қоидасига, лингвистика, техник қоидаларга биноан мувофиқлаштиришдан иборат, баъзи ҳолларда эса муваффақиятсиз ёки гумонли жойларни шундай тарзда қайта ўзгартириш керакки, унда матн равшанроқ бўлиши керак.

Лингвистик хусусиятлар орфография, пунктуация, аббревиатура услублари учун устуворлик рўйхатидан иборат бўлиб, маълум таҳририятнинг хусусий услубини белгилайди. Масалан, қўшимча матннинг айрим турларини ажратиш усуллари, пунктуация усуллари, қавслар ва қўштирноқлар расми, саналар ва сонларни келтириш усуллари.

Материал тўғри адабий тилда баён этилган бўлиши, жаргонли ифодалар, сўзлар ҳамда хатоликлар (грамматик, синтаксик, техник) бўлмаслиги лозим. Таҳрирланган ва ўқиб чиқилган қўлёзма асл нусха деб аталади. Ўқиб чиқиш муҳаррир –ўқиб чиқувчи томонидан бажарилади.

Ҳозирги кунда асл нусха деганда теришнинг барча техник қоидаларига: абзасли чекиниш, сўзлараро ораликлар, кўчиришлар ва уларнинг кетма-

кетлик сони, коридорлар, охирги сатрларнинг ўлчами, ажратишларнинг бир хил кўринишли (курсив ёки нимқора, иловалар ва ҳоказо) амал қилинган ҳолда ўлчамлашдан сўнг лазерли принтерда босилган маҳсулот тушунилади.

Теришга келадиган асл нусха пухталиқ билан белгилаб чиқилиши керак; қисқартмалар ва шартли белгиланишлар унификацияланган бўлиши керак.

Асл нусхада материални ишлаб чиқаришга топшириш вақти белгиланади. Асл нусханинг биринчи саҳифаси кузатиш (илова қоғозда) бланкида босилади, бироқ бир вақтнинг ўзида бир нечта газеталар терилганда газетанинг номи билан штамп, териш кегли, шрифтнинг гарнитураси ва териш ўлчамини асл нусханинг ҳар бир бетига қўйиб чиқилади.

Кўп бетли асл нусханинг биринчи бетига материал бетларининг умумий сони кўрсатилади (масалан: 1-12, 1-16 ва ҳоказо).

Асл нусханинг ҳар бир бети абзасли чекинишдан нусхаланиши зарур. Сарлавҳалар гарнитура, кегли ва шрифтнинг ёзуви, ўлчам ва сарловҳалар саҳифаланиши кўрсатилиб белгиланади.

Асл нусхага спесификация илова қилинади, унда материалнинг номи, ҳисобланган сатрлар сони кўрсатилади. Материал теришга қисмлар билан келади. Тўғри жойлаштириш ва материални ажратиш учун ҳар бир газета саҳифасининг макети тузилади, унда барча мақолалар матни, расмлар, сарлавҳалар ва бошқа элементларнинг жойлашиши аниқ ҳисобланган бўлади. Макет таҳририятда таёрланади ва ишлаб чиқаришга кўпинча асл нусха билан биргаликда келади. Макет графикли ёки ҳисобли –графикли бўлиши мумкин.

Модулли тўр ёки журнал нашри ёки газета саҳифаси бетининг белгиланиши муҳим бошланғич нуқта ҳисобланиб, материални саҳифа бўйича жойлаштиришнинг барча бошқа элементлари у билан боғланган. Устунлар сони ва эни газета саҳифасининг ўлчамига боғлиқ. (А2 ўлчамли газеталарда устунда сатрларнинг ўлчамли 2,5 дан 4,5 кв гача 6-7 устунли саҳифалаш кўпроқ учрайди. А3 ўлчамли газета саҳифасини 3-5 та устунларда, А4 ўлчамни эса 2-3 та устунларда саҳифаланади). Кўп устунли теришда газетанинг эни бўйича ўлчами устунларнинг эни бўйича ўлчамларини квадратларда ва ўрталик (устунлар ўртаси) ўлчамини кўрсатиши билан белгиланади. Ҳозирги кунда газета саҳифаларини макетлашда композицияларни тузишнинг модулли принципи кенг қўлланилмоқда. Композициянинг асоси модул – тўғри тўртбурчак ҳисобланади, унинг бошланғич ўлчамлари саҳифанинг барча элементларида такрорланади. Тўғри танланган модул тўри автоматик тарзда саҳифа

структурасидаги ритм ва пропорцияларга риоя қилинишини таъминлайди ва макетлаш, териш ва саҳифалаш жараёнини енгиллаштиради.

Модулли тўр ва ҳисобли макетдан фойдаланиб газета саҳифасининг ўлчамига мос келувчи варақ-бланкларда графикали макетни (мураккаб саҳифалар учун) таёрлаш осон. Графикали макетда матнли материаллар, расмлар, сарлавҳаларни жойлаштириш хусусиятлари яққол кўринади. Вертикал чизиқлар ўрталикни ҳисобга олган ҳолда устунлар ўлчамини аниқлайди, горизонтал чизиқлар эса теришнинг интерлиняжига тенг. График макет кўпинча журналлар, аксиденциялар ва бошқа композицион-мураккаб нашрларни саҳифалашда қўлланилади.

Аксиденция асл нусхаларининг хусусиятлари. Эскиз. Макет. Аксидентли ишларни териш учун асл нусхаларни икки гуруҳга бўлиш мумкин: нашриёт аксиденцияларининг асл нусхалари ва кичик шакллар, афиша-плакатли маҳсулот аксиденцияларининг асл нусхалари. Китоб-журнал (нашриёт) аксиденцияларнинг барча асл нусхаларини дизайнерлар безайдилар.

Нашриёт аксиденцияларининг асл нусхалари тўлиқ белгиланган, яъни матннинг сатрлари мазмун, маъно бўйича гуруҳланган ва бир-биридан ажратилган, композицион марказ белгиланган ва бош ҳамда иккинчи даражали безакловчи элементларнинг бир-бирига бўйсунлиги кўрсатилган бўлади. Қўшимча тарзда кўпинча босма қоғознинг ранги ва босма бўёқлар кўрсатилади.

Кичик шаклдаги аксиденцияларни териш учун асл нусхалар одатда териш учун белгиланмайди, **афиша-плакатли ишларнинг асл нусхалари** қисман белгиланади, яъни теришнинг умумий ўлчами, кегел ва шрифтнинг гарнитураси ва матнли сатрларнинг гуруҳланиши кўрсатилади. Фақат асл нусхадан фойдаланиб, ҳаттоки тўғри белгиланган аксиденцияни териш жуда қийиндир, шунинг учун эскиз ёки макетни тузиш зарурияти туғилади. Кўпинча мураккаб аксидентли ишлар учун асл нусхани эскиз тасдиқлангандан сўнг таёрлайдилар. Эскизда аксиденцияни безашнинг образи (қиёфаси) кўз билан кўриладиган даражада мужассамланади.

Эскизлар уч турга бўлинади:

- безаклашнинг умумий ечимини кўрсатувчи ва унинг таркибий элементларининг ўлчамлари ва жойини аниқламай, тахминий композиция схемасини кўрсатадиган эскиз;
- композицион безакланган, ҳар бир элементнинг ўлчамлари, жойи ва тоналлигини кўрсатадиган, лекин тасвир деталларининг расми аниқ чизиб кўрсатилмайдиган эскиз;
- териш учун тўлиқ таёрланган эскиз-асл нусха.

Биринчи турдаги эскиз кичик шаклдаги аксиденцияларни ва афиша-плакатли маҳсулотни териш учун ишлатилади. У рассом ёки терувчи томонидан таёрланиши мумкин. Бўлаклашнинг дастлабки хомаки чизмаси ва асл нусха матнининг жойлашиши, чизғичлар, орнамент ва расмлар бажарилади. Эскизда матн тўғри тўрт бурчак кўринишига эга бўлади.

Иккинчи турдаги эскиз оддий титуллар ва муқовалар учун ишлатилади. Тўғри композицион тузилишни излаш турли йўллар билан, масалан, компьютернинг мониторидан фойдаланилган ҳолда ҳаракатланувчи тасвирий элементлар ёрдамида олиб борилади. Танланган ўлчамнинг саҳифасида мазкур сатрларни силжитиб, уларнинг жойи белгиланади ва ўлчамлари аниқланади. Баъзи ҳолларда композицион элементларни эмас, балки саҳифанинг ўлчами ва бетини ҳаракатланувчи қилиб кўрсатиш қулайдир, бунинг учун мониторда мос равишдаги ўлчам чизилади, унинг ёрдамида бетдаги элементларнинг жойлашуви белгиланади ва ҳошиялар ўлчами аниқланади.

Кўп сатрли композиция юқоридан бошлаб тузила бошлайди, бунда фақат кеглларнинг баландлиги қайд қилинади, сўнгра юқори ва қуйи ҳошияни ҳамда бутун композициянинг баландлигини ўлчам билан мослаштирилади.

Эскиз маъқуллангандан сўнг асл нусха яратилади. Аксидентли ишларнинг эскизлари ва асл нусхалари табиий катталиқда яратилади. Кўп рангли расмларнинг асл нусхаларини, агар босмада бўёқларнинг аралашуви кўзда тутилмаган бўлса, битта варақда бажариш мумкин. Агар босиш жараёни битта бўёқни иккинчисига мослаштириш кўзда тутилса, унда ҳар бир бўёқ учун ўзининг асл нусхаси таёрланади.

Мураккаб ва аралаш матнни териш кўзда тутилган эскизда композициянинг барча элементлари танланган ўлчамларга мувофиқ равишда жойлаштирилади, ҳошияларда уларнинг ўлчамлари (уларнинг ўртасидаги бўшлиқларнинг ўлчамларини ҳам ўз ичига олади) матбаа ўлчовлар тизимида, гарнитуранинг номи ва шрифт кегли кўрсатилади.

Янада мураккаброқ аксидентли ишлар учун макетни тузиш зарур. Макет – бу бўлажак аксиденциянинг моделидир. Композициянинг барча элементлари таёр нашрдаги ёзув ва кегли билан бир хил бўлиши керак. Сатрлар аниқ гуруҳланган ва асл нусханинг бетида барча оралиқлар ва ажратишларни инобатга олган ҳолда жойлашган бўлиши керак.

Аксидентли саҳифаларни Word, Adobe Page Maker, Quark Exspress дастурларида ҳамда CorelDraw векторли графика дастурида макетлаш ва безаш мумкин. Дастурни танлаш аксиденциянинг тури, вазифаси ва мазмуни билан белгиланади.

CorelDraw дастурнинг нашриёт акциденцияларнинг матнли қисмини қайта ишлашдаги технологик имкониятлари қуйидагилардан иборат:

- шрифтларни трансформациялаш имконияти билан биргаликда турли гарнитурани рус ва латин шрифтларининг катта кутубхонаси;
- матн терилганда апрошларни ва ҳарфлар қиялигини ўзгартириш имкони;
- эгри чизиқ бўйича матнни жойлаштириш имкони;
- зарурият бўлса махсус кутубхонадан турли белгиларни қўшиш;
- объектларни силжитишни бажариш, уларни айлантириш ва деформациялаш, кўзгули акс эттириш имкони, ҳам дискрет сонли қийматдан фойдаланиб, ҳам сичқончадан фойдаланиб такрорлаш;
- матнни чақирганда – тўлдиришнинг ранг ва орнаментини танлаш;
- бир ўлчамли тасвирдан уч ўлчамли тасвирни яратиш имкони ва уни таҳрирлаш ва ҳоказо.

Дастур чақирилганда экранда дераза пайдо бўлади, унда қуйидаги элементлар жойлашган бўлади:

- дастур деразасининг тизимли меню-сарлавҳаси тугмачаси ва меню сатри, улар Windows қобиғи барча дастурлари бажарадиган функцияларни бажаради;
- инструментли палитра, у ўз ичига объектлар билан ишлаш учун инструментлар ассортиментини олади;
- чорраҳалар, уларнинг ёрдамида экран юзасининг исталган нуқтасида координатлар бошланишини бериш мумкин;
- статусли сатр (Status lnni), унда конкрет вазиятда ёрдам берувчи ахборот пайдо бўлади;
- принтерга чиқариладиган соҳа, (Page Border) блокнот чегаралари билан чекланади;
- масштабни чизғичларни ишлатиш (Rules) экран юзасида объект координатларини тахминан бериш имконини беради;
- белгилаш чизиқлари (Gulde lines) текисликда объектларни жойлаштириш турли даражаларини қайдлаш учун ишлатилиши мумкин.

4. Матбаа маҳсулотлари дизайни.

4.1. Саҳифалаш датурлари

Page Makerда матн битта устунли матн блокада жойлашади. Матнни бир нечта устунларга бўлиш учун матнли блокни бир – бири билан ўзаро боғланган бир нечта блоklarга ажратиш лозим. Матн киритилган блокни белгилаб, у бўйича стрелкани босиб, блокнинг пастки ва тепа чегаралари ҳосил қилинади. Чегараларда “Қулоқчалар” жойлашиб, улар матнли блок ҳолатининг индикатори ҳисобланади. Тепа чегарадаги бўш “Қулоқча”

матнли блок материалнинг бошланишига эгаллигини кўрсатади. Пастки чегарадаги бўш “қулоқча” матнли блок материалнинг охирига эга эканлигини кўрсатади. Пастки чегарадаги стрелка материалнинг бир қисми жойлашмай қолганлигини кўрсатади. Саҳифада қанча устун ҳосил қилиш зарур бўлса, матнни жойлаштириш операциялари шунча марта такрорланади.

Quark Xpress дастурида кўп устунли теришда устунлар сони ва ораликнинг ўлчамини киритиш лозим. “ITEM” менюсидан “Modify” буйруғи танланиб, “Columns” сатрида “Техт” қатламини очиб, устунлар сони киритилади, “Gutter” сатрида эса ораликнинг катталиги берилади.

5.2. Саҳифалашнинг ўзига ҳослиги

Китоб ва журналли саҳифалашнинг кўплаб қоидалари газеталарни кўп устунли саҳифалашда ҳам амал қилади: осилиб турган сатрларга йўл қўйилмайди, сарлавҳа, расм ва формулаларни саҳифалаш қоидалари журналларни саҳифалашдаги билан бир хил.

7 – расм. Саҳифада расмларнинг нотўғри (чапда) ва тўғри (ўнгда) саҳифаланиши

Кўп устунли саҳифалашга тааллуқли қўшимча талаблар қуйидагилар: битта мақоланинг сатрларини барча устунларда горизонтал бўйича мослаш ва барча устунларнинг охириги сатрларини горизонтал бўйича мослаш.

Истисно ҳолат шуки, сатрларнинг мослашувига амал қилиш талаб этилмайди, шунинг учун битта саҳифада жойлашган турли мақолалар турли гарнитура ва кеглда, турли интерлиньяжда терилиши мумкин, алоҳида абзацларни вертикал ростлашга йўл қўйилади.

Саҳифалашнинг баъзи қоидалари фақат газеталарга хос:

- мақола ичидаги чизғичлар устуннинг биринчи ва охири сатрлари бўйича текисланади, мақолани ажратиб турувчи вертикал чизғичлар эса колонтитулгача ва ертўлани ажратиб турувчи горизонтал чизғичларга етиб бориши лозим;
- рукнларнинг ажратилиши саҳифаларнинг мослашувчанлик шартларига боғлиқ бўлмайди: сарлавҳалар ўзидан кейинги матндан 4-6 пт га, ўзидан олдинги матндан 8-12 пт га ажратилади;
- рамкага олинган мақола матнлари рамкадан 2-4 пт га, ёнма-ён мақола матнларидан рамка чизғичлари эса 4-8 пт га ажратилади;
- Ертўла устидаги чизғич ертўла матнидан 10 пт га, ўзидан олдинги матндан эса 4-6 пт га ажратилади;
- газетанинг барча саҳифалари, саҳифадаги устунлар сонидан қатъий назар, бир хил ўлчамга эга бўлиши лозим.

Газета саҳифаларини безашнинг ўзига хосликлари қуйидагилардан иборат. Матнни белгилаш ва қамраб олиш учун турли расмли чизғичлардан фойдаланилади.

8 –расм. Саҳифада матнларнинг нотўғри (чапда) ва тўғри (ўнгда) йўналишда саҳифаланиши

Матн ва расмлар вертикал, диагонал, айлана бўйича ва тўлқинсимон жойлаштирилиши мумкин. Катта кеглда териладиган сарлавҳалар турлича гуруҳланган, шу жумладан, босқичли гуруҳланган сатрларга эга бўлиши мумкин. Расм остидаги ёзувлар расмларнинг ёнида жойлаштирилиши мумкин.

Қўшимча композицион ажратишлар – жумлани турлича ростланган алоҳида сатрларга ажратиш қўлланилиши мумкин.

Расмларни жойлаштиришнинг турли усулларидадан фойдаланилади: бир нечта устунларга киритиб саҳифалаш, атрофи матн билан ўраладиган (тўғри бурчакли, контур бўйича) қилиб, шу жумладан, берк саҳифалаш. Матн ва расмлар фонда жойлаштирилиши мумкин, матн расмда ёки расм матнида жойлаштириладиган вариантларни қўллаш мумкин. Бунда матн ва расмдан қайси бири ўқилиши масаласи ҳал қилиниши лозим.

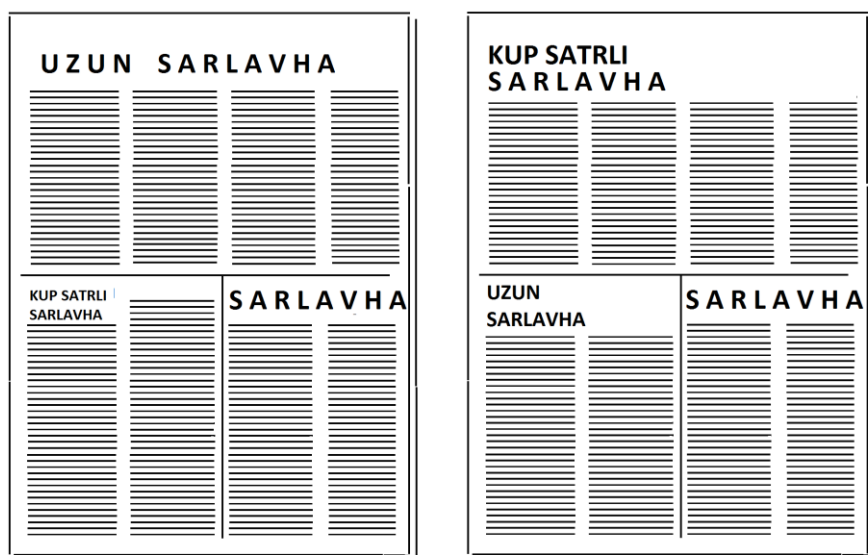
Матнни рангли фонда жойлаштиришда иккита имкониятдан фойдаланилади: ёрқин фонда қора бўёқ билан босиш ёки тўқ фонда шрифтни ўгирма (ағдарма, виворотка) қилиш. Бунда фон ва шрифтнинг оптик зичлигига махсус талаблар қўйилади: агар фоннинг оптик зичлиги 0,3-0,4 Б бўлса, шрифтнинг кегли 9,5 – 11,5 пт дан кичик бўлмаслиги, шрифт нимқора чизилишда бўлиши лозим. Матн рангли бўёқлар билан рангли фонда босилганда шрифт кегли 12 пт дан кичик бўлмаган нимқора чизилишда бўлиши лозим. Расм майдонининг нисбий зичлиги 70% дан кўпроқ бўлганда ўгирма (ағдарма, виворотка) қилиш мумкин.

Газета саҳифаларини безаш усуллари материалларнинг муҳимлик даражасига ва бутун саҳифанинг композициясига боғлиқ ҳолда танланади.

Саҳифа дизайни териш ва саҳифалашнинг сифати билан аниқланади: тўғри танланган ва ўрнатилган абзац чекиниши; абзац охириги сатрларининг ўлчами, қўйим чегарасидаги сўзлараро ораликлар, тўғри бўғин кўчиришлар, саҳифалашнинг барча техник қоидаларига амал қилиниши, кернинг ва трекинг қоидаларидан тўғри фойдаланиш, саҳифани безашнинг бир хиллиги.

Бўғин кўчиришлардан фойдаланиш лозим, бўғин кўчириш қоидалари бутун абзац учун белгиланади ва услубга қўшилиши мумкин. Бўғин кўчиришларнинг қуйидаги усулларидадан фойдаланиш мумкин: қўлда бўғин кўчириш, бунда қўлда бўғин кўчириш нуқтаси қўйилган сўзлардагина бўғин кўчирилади, луғатдан фойдаланиб автоматик бўғин кўчириш ва алгоритм бўйича кўчириш. Алгоритм бўйича бўғин кўчиришда қоидалар умум қабул қилинган қоидалардан фарқ қилиши мумкин, шунинг учун мусахҳихлашда бўғин кўчиришларга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Ҳар доим бўғин кўчиришнинг тўғри зонасини белгилаш лозим: кичик ўлчамли теришида у 1 писас (4 мм) ўлчамда берилади.

Матнни 12 пт гача бўлган кеглда теришда кернинг мақсадга мувофиқ эмас, сарлавҳаларни теришда кернинг жуфтликлари дастуридан фойдаланиш ёки қўлда кернингдан фойдаланиш мажбурий ҳисобланади. Автоматик кернингда аниқлик шрифт кеглининг 0.001 қисмигача, қўлда кернинг қилишда бунга эришиб бўлмайди, баъзида сарлавҳаларни теришда автоматик ва қўлда кернинг қилишдан фойдаланилади.

9-расм. Зич (чапда) ва очик жойлари кўп (ўнгда) саҳифаланиши

Трекингдан, алоҳида ҳолатларда, матн фрагментини белгилаш учун фойдаланилади. Сатрларни ростлашда ундан фойдаланилмайди. ОТС типдаги нашриёт дастурий пакетида фойдаланилганда нашриёт мажмуаларини глобал ахборот фазоларига интеграция қилиш имкони мавжуд бўлади¹.

ОТС дастурий мажмуасига саҳифалаш дастурлари, журналист ва муҳаррирларнинг ишлаши учун ихтисослаштирилган дастурлар, агентликларнинг хабарларини қабул қилиш модуллари; саҳифаланган саҳифаларини масофага узатиш ва қабул қилиш; расмларни телефон каналлари бўйича узатиш ва қабул қилиш; саҳифаларни тўлиқ ўлчамда жойлаштириш ва бир вақтнинг ўзида экранда бир нечта саҳифаларни кўриш дастурлари киради.

Тизим қуйидагиларга эга: киритишда, таҳрирлашда ва саҳифаланган саҳифалардан принтерда мусахҳихлик нусхаларини олишда қўлланиладиган паст имконли қобилиятли ост тизим ва фотоматериалга матнли – расмли тасвирларни ёзишда қўлланиладиган юқори имконли қобилиятли ост тизим. Тизимда матнни киритиш ва таҳрирлаш, рангли ва оқ – қора расмларни киритиш ва таҳрирлаш; алоқа каналлари ва ТВ бўйича агентликларнинг хабар ва расмларини қабул қилиш; маълумотлар базасини ташкил қилиш; ахборотни саралаш; рангларга ажратиш; ахборотни принтерда ва фоточикариш қурилмасида чиқариш; саҳифаланган саҳифаларни масофага узатиш; мультимедиа нашрларини таёрлаш кўзда тутилган. Саҳифаларни дастурлаштириш тили Пост Скрипт, чиқариш ўлчами А3 дан А0 гача;

¹ Claudia McCue, Print production with Adobe Creative Cloud, USA, 2010

имконли қобилият 600 дан 4000 dpi гача; растрлаш процессорлари аппаратга боғлиқ бўлмай, PS, Sun, Macintoshда ишлаши мумкин.

Саҳифалаш учун макет бўйича шаклантирилган ва серверда саҳифа услублари ва шрифтли безалиши билан бирга жойлашадиган ҳисобли – график макетлар ва шаблонлардан фойдаланилади. Таҳририятга ташқи манбалардан келадиган материаллар учун бюрларда кенг тарқалган форматларда матнли файллар ҳосил қилинади. Архив ахборотлари ҳам бошланғич манба бўлиши мумкин. JEDI модули ёрдамида бюрода таёрланган матнлар импорт қилинади, таҳририятнинг бошқа бўлимларидан материаллар олинади ва ахборот агентликларига уланиш таъминланади. JEDI модули Wisiwug режимида бир нечта ойналарда ишлашни таъминлайди.

Саҳифа ўлчамлари бир хил ва бир қатор мақолалари бир типдаги шрифтда безатилган газетани саҳифалашда модул тўри ва саҳифанинг доимий элементлари ташувчиси ҳисобланган шаблон саҳифаларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Шаблон – саҳифа аввалги нашрга тегишли бўлган материални ўчириш йўли билан шаблонга айлантирилган саҳифалардан шаклантирилади. Одатда саҳифа – шаблонларнинг рўйхати яратилади, уни очиб, исталган саҳифани танлаш мумкин, масалан:

- биринчи саҳифанинг шаблони, унда титул мажмуалари, нашр сонининг асосий мавзуларига эга рамка, баъзида доимий рукнлар жойлашади;
- ички (чап ва ўнг) саҳифаларнинг шаблонлари, унда колонтитуллар ва ушбу саҳифаларнинг доимий рукнлари жойлашади;
- реклама саҳифасининг шаблон – макети;
- охириги саҳифанинг шаблони, унда чиқиш маълумотларига эга блок жойлашади.

Танланган шаблон таҳрирланади, матнли ва расмли элементлар саҳифадаги ўз жойида жойлашади (саҳифаланади). Мослашувчан модул тўри устунларнинг турлича сонини белгилашни, шунингдек, турли мақолалар учун турли энликдаги устунларни танлашга имкон беради. Мослашувчан тўр ягона услубни сақлайдиган стандарт тўр асосида яратилади. Икки, уч ва тўрт устунли тўрларни аралаштириб, бир жинсли элементларни ажратиш ва боғланган сарлавҳаларни бирлаштириш мумкин.

Газеталарни саҳифалашнинг ўзига хослиги шундаки, саҳифалаш жараёнининг ўзида ҳам баъзи тезкор ахборотларни киритиш зарурати юзага келади. Бунда “вгонка”, “вигонка” атамаларидан фойдаланилади. Саҳифалаш заруратлари учун йўналтирилган матн муҳарриридан фойдаланиб саҳифалаш дастурида яқуний таҳрирлаш ва компенсацияловчи тўғрилашни амалга ошириш мумкин.

Теришнинг барча қоидаларини ва абзац даражасида форматлашнинг талабларини бажариб, Word дастурида матнли файлларни яратиш (териш) мақсадга мувофиқ. Мусахҳиҳ томонидан гранкалар текширувдан ўтказилгандан сўнг PTF (Rich Text Format) форматида ёзилган матнли файллар саҳифалаш дастурига берилиши мумкин. Газеталарни саҳифалаш учун Quark Express ва InDesign дастурлари мос келади. Расмли элементлар растрли графика учун TIFF форматида ва векторли ҳамда аралаш тасвир учун EPS (Encapsulated Post Script) форматида ҳосил қилинади. TIFF (Tagged Image File Format) формати сканерланган тасвирларни сақлаш учун универсал ҳисобланиб, файл ўлчамини камайтириш мақсадида сиқиш тизимларидан ҳам фойдаланади. OPI (Open Prepress Interface) нашриёт пакетидаги махсус интерфейс тасвирларни TIFF форматидан EPS форматига ўтказиш имконини беради. EPS паст имконли қобилиятли махсус формат бўлиб, саҳифалаш жараёнини соддалаштиради. Репродукцияланадиган асл нусха – макетни чиқариш қурилмаларида чиқаришда паст имконли қобилиятли тасвир зарурий тасвир билан алмаштирилади.

Назорат саволлари:

1. Матнни безаш учун ишлатиладиган дастурларлардан қайсиларини биласиз?
2. Журналлар дизайни қандай дастурий воситалардан фойдаланилади?
3. Журнал элементлари (заставкалар, консовкалар, рамкалар) тўғрисида маълумот беринг.
4. Журналларни турига қараб қандай безалади?
5. Қандай китоб турларини биласиз?
6. Китоб макетлари чизиб беринг.
7. Китобларни турига қараб қандай безалади?1.
8. Матбаада саҳифалашда қандай дастурлардан фойдаланилади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Claudia McCue, Print production with Adobe Creative Cloud, USA.2010
2. Helmut Kipphan, Handbook of Print Media, Germany. 2014
3. И.А. Никулина, Верстка, Дизайн и допечатная подготовка в полиграфическом процессе, Краснодар, 2014
4. <http://www.whim.ru/about/whimpedia/504/>
5. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1601416>
6. <http://www.photonics.com/Article.aspx?AID=57776>

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАТЕРИАЛЛАРИ

1-амалий иш

Матбаа маҳсулотлари турли хилларидан фойдаланиш хусусиятларини билиш ва улардан фойдалана олиш

Ишдан мақсад: Матбаа маҳсулотлари турли хилларидан фойдаланиш хусусиятларини ўрганиш ва таҳлил қилиш

Матбаа маҳсулотлари тайёрлашда харф териш материаллари, яъни босилувчи (харфлар) ва оралик материаллари ишлатилади.

Харфларни очкоси (қоғозга босиладиган қисми) нинг шакли, ташқи қуриниши, ўлчамлари ва териш усулига қараб харфларни классификациялаш мумкин.

Шаклига қара хамма стандарт харфлар 39 гарнитурга бўлинади, улар олти асосий ва битта қушимча гуруҳга бириктирилган бўлиб, биридан график аломатлари — кертиклар бор йўқлиги, харфнинг асосий ва бириктирувчи элементларини қалинлигини нисбати (контрастность), шакли ва ўлчамлари бўйича фарқ қилади.

Биринчи гуруҳ – қирқма (рубленые), – кертиклар мутлақо бўлмаган, асосий ва бириктирувчи элементларини қалинлиги бир хил бўлган харфлар - Журнальная, Газетная, Луғатбоп, Энциклопедиябоп, Плакатная, Букварная гарнитуралари қиради (1-расм).

Иккинчи гуруҳ - кертиклар сал-пал сезиладиган, асосий ва бириктирувчи элементларини қалинлиги бир хил бўлган харфлар – Октябрьская, Гелингатер гарнитуралари қиради.

Учинчи гуруҳ — уч бурчакли кертиклар бўлган, асосий ва бириктирувчи элементларини қалинлиги хар хил, яъни контрастли бўлган харфлар – Литературная, Банниковская, Ладога, Лазурский гарнитуралари қиради.

Туртинчи гуруҳ - ингичка тўғри бурчакли кертиклар бўлган, асосий ва бириктирувчи элементларини қалинлиги жуда хам фарқ қилган, яъни юқори контрастли бўлган харфлар - Елизаветинская, Обыкновенная, Байконур гарнитуралари қиради.

Бешинчи гуруҳ – катта тўғри бурчакли кертиклар бўлган, асосий ва бириктирувчи элементларини қалинлиги бир хил бўлган харфлар – Балтика, Реклама, Хоменко, Брусковая гарнитуралари қиради.

Олтинчи гуруҳ – учлари юмолоқланган кертиклар бўлган, асосий ва бириктирувчи элементларини қалинлиги хар хил бўлган харфлар – Кудряшевская, Школьная, Журнальная гарнитуралари қиради.

Н Н Н Н Н Н Н

1-расм. Ҳарфларни тузилиши

Ўзбекистон мустақил давлат бўлгандан сўнг матбаа саноати замонавий техника ва технологияларни ишлаб-чиқаришга жорий қилиниши туфайли ўзгарди ва мустаҳкамланди. Нашриёт ва босмаҳоналар янги турдаги рангли босма маҳсулотларни сифатли ва қисқа вақт ичида ишлаб-чиқишда матнли ва расмли ахборотларга қайта ишлов берадиган электрон нашриёт системаларини қўлламоқда. Ҳозир териш жараёнида компьютер технологияси ишлатилгани учун, ҳарфларнинг турлари ва ишлатиладиган гарнитуралар ўзгарди, масалан TimeUZ, Times New Roman, Arial, Arial Black, Tahoma ва бошқалар.

<i>TimeUZ</i>	<i>Гарнитура</i>	<i>ГАРНИТУРА</i>
Times New Roman	Гарнитура	ГАРНИТУРА
Arial	Гарнитура	ГАРНИТУРА
Arial Black	Гарнитура	ГАРНИТУРА
Tahoma	Гарнитура	ГАРНИТУРА
Betinas	Гарнитура	ГАРНИТУРА
Chicago	Гарнитура	ГАРНИТУРА
Impact	Гарнитура	ГАРНИТУРА

Хар кайси гарнитурга кирувчи шрифтлар очкосининг ташқи кўриниши бўйича қуйидагиларга бўлинади:

Матбаада замонавий дизайн

<i>эни бўйича:</i>		<i>ракамлар ёрдамида ифодалаш</i>	
ўта энсиз			2
энсиз			4
нормал			-
кенг			6
ўта кенг			8
<i>тўқлиги бўйича:</i>			
ингичка чизикли (TimeUZ 12 кг)		ингичка чизикли TimeUZ 18 кг	1
нимқора (TimeUZ 12 кг)		нимқора TimeUZ 18 кг	3

Матбаада замонавий дизайн

қора (TimeUZ 12 кг)		қора TimeUZ 20 кг	5
харфнинг асосий элементларнинг қиялиги бўйича:			
тўғри (TimeUZ 12 кг)		ШРИФТ TimeUZ 18 кг	Хеч нарса қўйилмайди
қия (TimeUZ 12 кг)		<i>ШРИФТ</i> TimeUZ 18 кг	/
курсив (TimeUZ 12 кг)		<i>Шрифт</i> TimeUZ 20 кг	/

Шрифтлар бир-биридан ўлчами (баландлиги), яъни кегль билан фарқ қилади. Масалан, 10 кеглли шрифт ўлчами 10 пунктга, ёки 3,76 мм тенг.

6 кегль
7 кегль
8 кегль
9 кегль
10 кегль
11 кегль
12 кегль

14 кегль

16 кегль

18 кегль

20 кегль

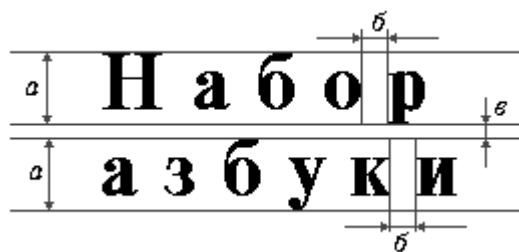
d - бу ўлчам шрифт кегли дейилади

22 кегль

v - каторлараро масофа *интерлиньяж* дейилади

24 кегль

b - харфлараро масофа *апроши* дейилади

Харф хужалигининг хилма-хиллигини аниқ ифодалаш учун индексация жорий этилган, унда биринчи бўлиб гарнитуранинг бош харфи қўйилади, масалан, А - академическая, ОН - обыкновенноновая ва хоказо. Кейин очконинг қиялиги курсатилади, агар очко тўғри бўлса хеч қандай белги қўйилмайди, агар қия ёки курсив бўлса / бу чизик қўйилади. Сунгра жуфт ракамлар билан очконинг кенглиги берилади: 2 - ўта энсиз, 4 --энсиз, нормал бўлса хеч нарса қўйилмайди, 6 - кенг, 8 - ўта кенг. Ток ракамлар билан очконинг туклиги белгиланади, яъни 1 - ингичка чизикли, 3 - нимқора, 5 - қора. Индексациянинг охирида олдинги ракамлардан дефис билан ажратилиб харфнинг кегли қўйилади ва териш усулининг бош харфи ифодаланади, масалан, р - қўлда териш, с - сатр қуйиш машинасида териш, ф - фотонабор, к - компьютерда териш.

Л 14-12ф - литературная гарнитура, тўғри, ингичка чизикли, энсиз, 12 кегль,– фотонаборда териш

ОН/23-14к - обыкновенноновая гарнитура, қия, ўта энсиз, нимқора – 14 кегль, компьютерда териш.

Ишни бажариш тартиби

1. Юмшоқ ёки каттик муқовали нашр олиш
2. ГОСТ ёки ОСТ бўйича нашр турини аниқлаш ва берилган жадвал 1ни тўлдириш
3. Нашрдаги матнни безатилишини тахлил қилиш: гарнитура, ташқи куруниши ва кеглини строкомер орқали аниқлаш
4. Нашрдаги асосий ва қушимча матнларини теришда ишлатиладиган харфларга индексация тузиш
5. Қоғоз сарфлаш коэффициентини ҳисоблаш ва безатиш вариантини аниқлаш

1-жадвал

Курсаткичлар номи	ОСТ ёки ГОСТ бўйича тавсиялар	Танлан олинган нашрда
Нашр муаллифи	-	
Нашр номи	-	

Матбаада замонавий дизайн

Нашр тури		
Нашр ўлчами, см		
Нашр босилган қоғоз ўлчами, см		
Китоб блокининг ўлчами: а) кесилишдан олдин, мм б) кесилишдан кейин, мм		
Харфнинг гарнитураси		
Харфнинг кегли: а) асосий матн б) кушимча матн		
Харфнинг индексацияси: а) асосий матн б) кушимча матн		
Саҳифа ўлчами, кв.		
Қоғоз сарфлаш коэффициенти, %		
Нашрнинг безатилиш варианты		

Хисоботда қуйидагилар булиши керак:

1. Иш бажариш методикасини қисқача тасвирлаш
2. Жадвал 1ни тўлдириш ва ҳисоб-китобини кўрсатиш
3. Лабораториядаги асосий тушунчаларни (гарнитура, кегль, апроши, интерлиньяж) тушунтириб бериш.

2-амалий иш

Матбаа маҳсулотларни ҳажмини ҳисоблашни ўрганиш

Ишдан мақсад: Нашрнинг ҳажмини аналитик усул билан ҳисоблашни ўрганиш ва таҳлил қилиш

Иш бажариш методикаси

Танлаб олинган нашрни тўлиқ таҳлил қилинганидан кейин, яъни нашр ўлчами (см), ҳажми (ф.б.т. ва бетлар сонидан), китоб блокининг кесилишдан олдин ва кесилишдан кейинги ўлчами (мм), саҳифа ўлчами (кв.) аниқланганидан сўнг, нашр ҳажмини аниқлашга утилади, яъни матнли ақборотни қайта ишлаш жараёни учун иш ҳажмини натурал ифодада қисоблаб чиқиш керак бўлади.

Териш жараёнида ҳисоб бирлиги сифатида нашрдаги белгилар сони олинади.

Ҳисоб-китоб бошлаш учун нашрдаги бор элементларни анализ қилиб, жадвалга киритиш керак.

Жадвал 1

N	Элемент номи	Ҳажм, бет.	Ҳажм, %	Ҳажм, ф.б.т.
1	Асосий матн			
2	Қўшимча матн			
3	Сарлавҳалар			
4	Жадваллар			
5	Титул			
6	Оралик материал			
7	Расмлар			
	Жами:			

Теришга иш ҳажми ҳисоблашда қуйидаги асосий формулалар ишлатилади:

1) Бир қатордаги белгилар сонини ($Z_{\text{стр}}$) ҳисоблаш учун қуйидаги формуладан фойдаланилади:

$$Z_{\text{стр}} = (f \times K_{\text{г.к}}) / \lambda$$

f - қатор узунлиги, (квадратда бериледи);

h - саҳифанинг бўйи (квадратда бериледи);

$f \times h$ - саҳифанинг ўлчами;

$K_{\text{г.к}}$ - гарнитура-кегль коэффиценти;

λ - ҳисоб коэффиценти;

2) Саҳифадаги қаторлар сонини (N) ҳисоблаш учун қуйидаги формуладан фойдаланилади:

$$N = (48 \times h) / K$$

K - шрифт кегли,

3) Саҳифадаги белгилар сони $Z_{\text{пол}}$ қуйидаги формула ёрдамида ҳисобланади:

$$Z_{\text{пол}} = Z_{\text{стр}} \times N$$

4) Физик босма табоқдаги белгилар сонини $Z_{\text{ф.б.т.}}$ ҳисоблаш учун қуйидаги формуладан фойдаланилади:

$$Z_{\text{ф.б.т.}} = Z_{\text{пол}} \times D$$

Д - нашрнинг улуши, яъни бир физик босма табоқдаги саҳифалар сони, масалан 84x108/32 ўлчамли нашр 84x108 ўлчамли қоғозда чоп этилган ва унинг бир томонида 32 саҳифа жойлашган.

5) Нашрдаги белгилар сонини $Z_{\text{нашр}}$ ҳисоблаш учун қуйидаги формулалардан фойдаланилади:

$$Z_{\text{нашр}} = Z_{\text{ф.б.т.}} \times V_{\text{ф.б.т.}}$$

$V_{\text{ф.б.т.}}$ - нашр ҳажми, физик босма табоқда, яъни бутун нашрдаги физик босма табоқ сони

$$Z_{\text{нашр}} = Z_{\text{пол}} \times П_{\text{с}}$$

$П_{\text{с}}$ - нашрдаги саҳифалар (бетлар) сони.

Жадвал 2

Гарни-тура	Кегль	Саҳифа ўлчами	Бир қатордаги белгилар сони	Саҳифадаги қаторлар сони	Саҳифадаги белгилар сони	Битта физик босма табоқдаги белгилар сони $Z_{\text{ф.б.т.}}$
		$f \times h$	$Z_{\text{стр}}$	N	$Z_{\text{пол}}$	
TimesUZ	10	6x9 3/4				
	12	6x9 3/4				
	14	6x9 3/4				

Нашрдаги ҳар бир кегль учун физик босма табоқдаги си²ими мисоблангандан с'нг³'йидаги жадвал 3 т'лдирилади.

Жадвал 3.

N	Элемент номи	Кегль	Ҳажм, нашрдаги физик босма табоқ сони $V_{\text{ф.б.т.}}$	Битта физик босма табоқдаги белгилар сони, $Z_{\text{ф.б.т.}}$	Жами, белгилар сони
1	Асосий матн	12			
2	Кўшимча матн	10			
3	Сарлавҳалар	14			
4	Жадваллар	12			
5	Титул	14			
6	Оралик материал	12			
7	Расмлар	-			
	Жами:				

Нашрдаги белгилар сони ҳисоблаб чиқилгандан кейин, хулоса қилиш.

Хисоботда куйидагилар бўлиши керак:

1. Иш бажариш методикасини қисқача тасвирлаш
2. Жадваларни тўлдириш ва ҳисоб-китобини кўрсатиш

3-амалий иш

Янги дизайн технологиялари

Ишдан мақсад: Саҳифани саҳифалашини ўрганиш ва таҳлил қилиш

Умумий маълумот

Матн, жадвал, сарлавхалар териблиб бўлиб, расмлар сканер ёрдамида киритилиб ва ишлов берилгандан кейин энг мухим операциялардан бири – саҳифани саҳифалаш бошланади. Саҳифалашда нашрнинг барча элементлари яхлит килиб бирлаштирилади ва ўлчами бўйича бир хил саҳифалар тарзида керакли тартибда жойлаштирилади.

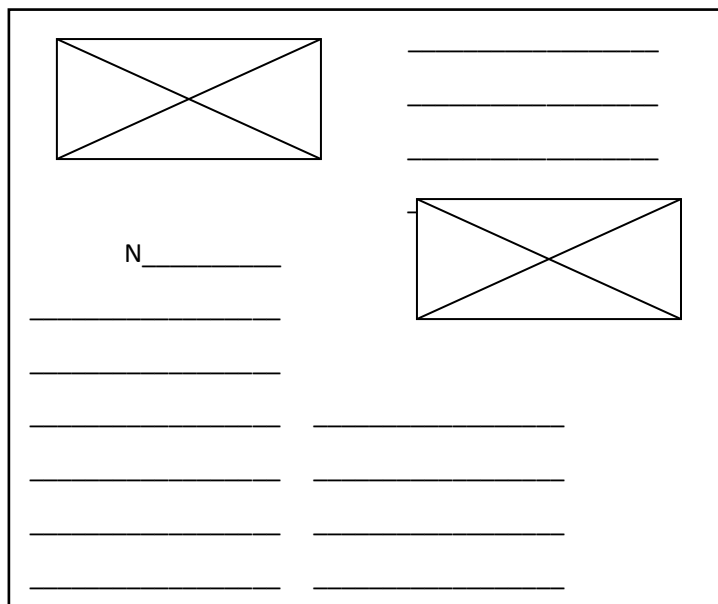
Саҳифада, юқорида эслатиб ўтилган элементлар (матн, сарлавха, расм)дан ташқари колонцифра (нашрдаги бетларни тартиб рақами), колонтитул, норма (бу сигнатура юртма номери ёки муаллиф фамилияси) ва сигнатура (хар бир босма табоқнинг тартиб рақами) ҳам бўлади. Сигнатура ва норма хар бир босма табоқнинг биринчи бетига қўйилади (биринчидан ташқари), масалан агар нашр ўлчами 84x108/32 бўлса, унда 33 бетининг пастида «2-Иванов» ёки «2-1821» ёки «3-2036», шунда 2 - бу иккинчи босма табоқ, Иванов - бу нашрнинг муаллифи. Бундан ташқари, саҳифада асосий матндан махсус чизгич билан ажратилиб хавола ёки колонтитул бўлади. Колонтитул кўпинча йиғма нашрлар ва «қалин» ойномалар бетларининг юқорисига жойлаштирилади ва китобхонга тегишли мақолани топишини осонлаштиради.

Саҳифалашда нашриёт берган асл нусха макет кўрсатмаларига ва белгиланган техник қоидаларга амал қилинади.

Энг мураккаб иш - бу расмларни матнга нисбатдан жойлаштиришдир. Расмларни саҳифаларга жойлаштиришнинг бир неча вариантлари маълум бўлиб, улар асосан тасвирларнинг ўлчамига ва нашрнинг безалишига қабул қилинган лойихага қараб қўлланилади.

Саҳифалаш турлари

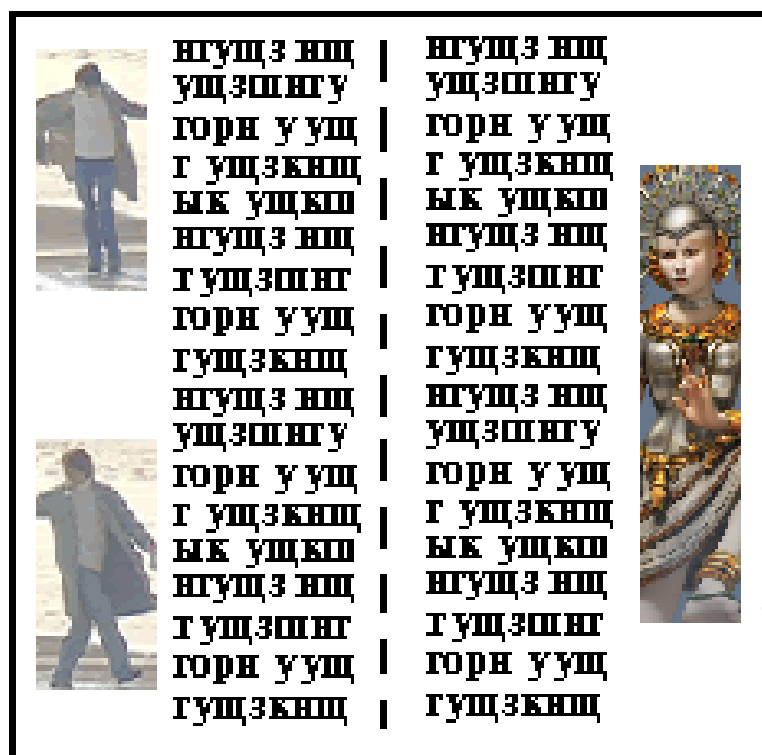
Саҳифа ичида расм матнга фақат бир томони (пастки томони) билан бирлашадиган қилиб - очик саҳифалаш (1а-расм), икки томони (юқориги ва пастки ёки юқориги ва ён томонлари) билан бирлашадиган қилиб - «вразрез», «в оборку» (1б-расм), учта томони билан бирлашадиган қилиб - ёпик саҳифалаш, тўрт томонидан бирлашадиган қилиб - «глухая» жойлаштирилиши мумкин (5-расм).

1-расм. а - расм матнга фақат бир томони билан, б -расм матнга икки томони - юқориги ва пастки билан бирлашадиган қилиб - «вразрез» саҳифаланган.

2-расм. а -расм матнга икки томони - юқориги ва ён томонлари билан бирлашадиган қилиб «в оборку», б - расм матнга учта томони билан бирлашадиган қилиб - ёпиқ саҳифаланган.

3-расм. Расм матннинг хошияларида саҳифаланган

4-расм. Расм бутун бетга жойлашган.

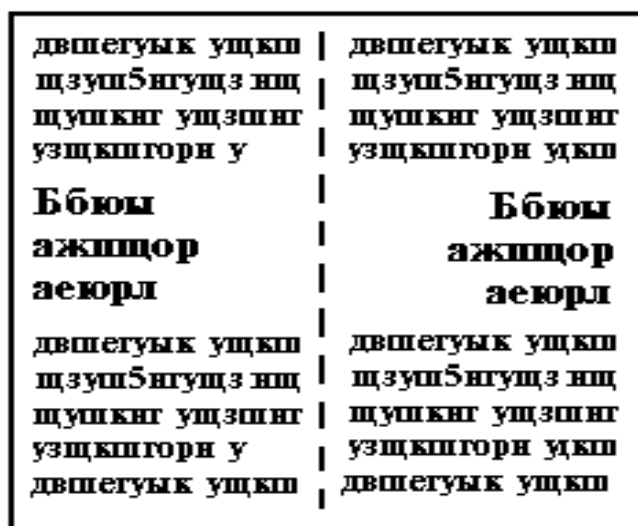

5-расм. а - расм матн билан турт томонидан бирлашадиган қилиб - «глухая»; б- расмлар хошияларига чикиб турадиган қилиб саҳифаланган.

Саҳифалашга қўйилган асосий талаблар:

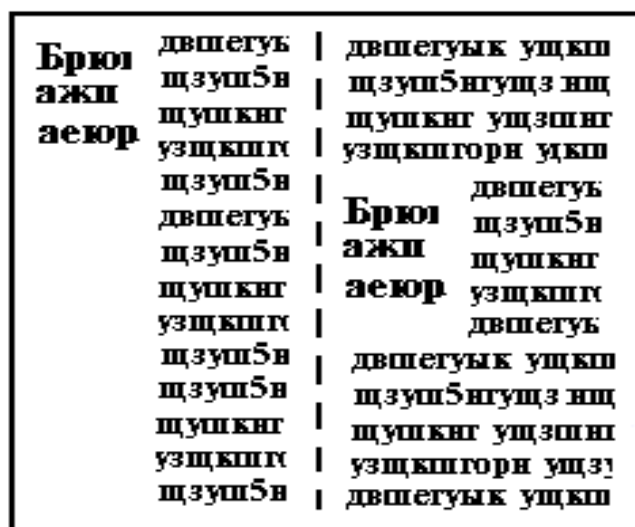
- саҳифаланган саҳифалар техник қоидаларга амал қилиш керак;
- саҳифаланган саҳифалар бутун бир нашрда тўғри чизикли ва тўғри бурчакли, ҳар бир саҳифада қаторлар сони бир хил бўлиши керак, қатор узунлиги бутун нашрда бир хил узунликда бўлиши керак;
- бутун бир нашрда сарлавҳалар матндан бир хилда ажратилиши керак;
- расм матнга нисбатдан тўғри жойлашиш керак, қиялиги 0,7 ммдан ошмаслик керак.

Сарлавҳаларнинг саҳифада жойлашиш турлари

а

б

в

г

б-расм. а-сарлавҳа саҳифанинг чап томонида, б- сарлавҳа саҳифанинг ўнг томонида, в-сарлавҳа матннинг ҳошияларида, г-сарлавҳа матн ичига жойлашган.

двшегуык уцкш	Ббюы	двшег
щзущбнгуцз нц	ажнщор	щзущ
щущкнг уцзшнг	аеюрл	щущк
узщкшгорн уцз!		двшег
Ббюы		ууцзшг уцзкнц
ажнщор		двшегуык уцкш
аеюрл		щзущбнгуцз нц
		щущкнг уцзшнг
		узщкшгорн у
двшегуык уцкш		ууцзшг уцзкнц
щзущбнгуцз нц		двшегуык уцкш
щущкнг уцзшнг		щзущбнгуцз нц
узщкшгорн уцз!		щущкнг уцзшнг
щзущбнгуцз нц		узщкшгорн у

7-расм. Сарлавҳа саҳифанинг ўртасига жойлашган

Китобни безатилиши

<p>Тошкент Туки - мачилик ва Енгил Саноат Истиғути</p> <p>Матбаа Полиграфия</p> <p>Тошкент 2004</p>		
	Матбаа	двшегуык уцкш
	Полиграфия	щзущбнгуцз нц
	двшегуык уцкш	щущкнг уцзшнг
	узщкшгорн уцз!	узщкшгорн уцз!
	двшегуык уцкш	двшегуык уцкш
	двшегуык уцкш	двшегуык уцкш
	щзущбнгуцз нц	щзущбнгуцз нц
	щущкнг уцзшнг	щущкнг уцзшнг
	узщкшгорн уцз!	узщкшгорн уцз!
двшегуык уцкш	двшегуык уцкш	
двшегуык уцкш	двшегуык уцкш	
щзущбнгуцз нц	щзущбнгуцз нц	
1	1	2

8-расм. а- нашрнинг титул вароғи; б-бошланғич ва факат матндан иборат саҳифа

(1)	1		2	(2)
двшегуык уцкш			двшегуык уцкш	
щзущбнгуцз нц			щзущбнгуцз нц	
щущкнг уцзшнг			щущкнг уцзшнг	
узщкшгорн уцз!			узщкшгорн уцз!	
двшегуык уцкш			двшегуык уцкш	
двшегуык уцкш			двшегуык уцкш	
щзущбнгуцз нц			щзущбнгуцз нц	
щущкнг уцзшнг			щущкнг уцзшнг	
узщкшгорн уцз!			узщкшгорн уцз!	
двшегуык уцкш			двшегуык уцкш	
двшегуык уцкш			двшегуык уцкш	
щзущбнгуцз нц			щзущбнгуцз нц	
(1)	(1)		(2)	(2)

9-расм. Колонцифраларни саҳифалар ўртасида ёки четида жойлашиши

Иш бажариш методикаси

Талаба алохида олинган нашрни тахлил қилиб ҳар бир саҳифасига макет тайёрлаш керак. Унинг учун:

- нашр ўлчами бўйича китоб блокини ўлчамини ҳисоблаб чиқиш керак;
- ОСТ ва ГОСТлардан керакли нашрнинг ўлчами олиб ва танлаб олинган нашрнинг ўлчами билан ва ҳисоблаб чиқилган китоб блокнинг ўлчами билан солиштириш керак;
- ҳар бир саҳифадаги қаторлар сони (N) формула бўйича ҳисоблаш керак;
- ҳисоблаб чиқилган китоб блокнинг ўлчамини оқ қоғозга тушириш ва унда қаторлар сонини чизиқлар ёрдамида, сарлавҳаларни тўқ чизиқлар ёрдамида, расмларни — тўғри тўртбурчак ёрдамида ифодалаш лозим.

Ҳисоботда қуйидагилар булиши керак:

1. Иш бажариш методикасини қисқача тасвирлаш;
2. Саҳифалаш турлари ўрганиш;
3. Китобни безатилиши ўрганиш.

4-амалий иш

Журнал ва китобларни безашнинг умумий қоидалари.

Ишдан мақсад: Безаш учун ишлатиладиган компьютер дастурлар билан танишиш

Ишни бажариш учун намуна:

Журналлар учун безашнинг биринчи ёки иккинчи варианты ишлатилади. Ишлаб чиқариш базаси билан келишилган ҳолда безашнинг қўшимча вариантларини ишлатишга йўл қўйилади, масалан, ҳошиялар ўлчамларини камайтирувчи қўшимча вариантлар бўйича саҳифаларни безаш фақат кичик ҳажмли қилиб тикилган журналлар учун йўл қўйилади. Ҳошиялар ўлчамларини орттирувчи вариантларни қўллаш кўп ададли нашрлар учун тавсия этилмайди; ўлчам энини тикмасдан маҳкамлаганда ва устидан тикилганда $\frac{1}{4}$ квадратга камайтириш ҳамда сим билан илиб маҳкамланганда ички варақлар учун 6 п га корешокда ораликларни камайтиришга йўл қўйилади.

Журналнинг ўлчами йил давомида ўзгариши керак эмас.

Китоб-журнал маҳсулотлари ўлчамларининг кўп турли бўлиши туфайли чиқарилаётган маҳсулотнинг ҳажмини физик босма табоқларда солиштириш имкони жуда муаммолидир, шунинг учун чиқарилаётган

маҳсулот ҳажмини солиштириш учун шартли (келтирилган) босма табоқ тушунчаси ишлатилади. Стандарт ва ностандарт ўлчамли нашрлар ҳажми шартли босма табоқларда қуйидагича аниқланади: маълум ўлчамдаги физик босма табоқлардаги нашр ҳажми келтириш коэффисиентига кўпайтирилади (9-жадвал), у ишлатилаётган қоғоз ўлчами майдонининг 60x90 см ўлчами майдонига нисбати билан аниқланади

$$V_{\text{ш.б.т}} = V_{\text{ф.б.т}} \times K_{\text{к}}$$

Бу ерда

$V_{\text{ш.б.т}}$ – шартли босма табоқлар сони;

$V_{\text{ф.б.т}}$ - маълум ўлчамдаги физик босма табоқлар сони;

$K_{\text{к}}$ - шартли ўлчамга келтирувчи коэффицент.

Журналлар, журналларга ўхшаб, нашр этилишда даврийлиги билан тавсифланади. Журнални ишлаб чиқаришда таёрлаш муддатлари қатъий график бўйича жуда қисқа бўлиб, унинг бажарилишини нашриёт ёки таҳририятдан маъсул чиқарувчи назорат қилиб туради.

Ҳозирги кунда Журналлар сони ва ҳажми ортиши ва рангдорлиги, чиройлилиги билан тавсифланади.

Журнал ўлчам меёрлари. Қуйидаги Журнал ўлчамлари кўзда тутилган: А2 (420x594 мм), 60x84 см варақнинг 1/2 қисми; А3 ўлчам (297x420 мм) – А2 ўлчамнинг 1/2 қисми; А4 ўлчам (210x297 мм) - А3 ўлчамнинг 1/2 қисми.

Журнал маҳсулотлари учун безашнинг биринчи ва иккинчи вариантлари ишлатилади, бироқ саҳифадаги хошиялар турли бўлиши зарур.

Ҳар бир Журнални безашнинг ўзига хос услуби мавжуд, бироқ саҳифада материални жойлаштириш ва ўқувчининг диққат эътиборини энг зарур муҳим мавзуга жалб қилиш ва асосийсини ажратиш барча Журналлар учун асосий ҳисобланади. Журналли саҳифанинг композицияси энг аввало Журналнинг ўлчамига, матнли устунлар ўлчами ва уларнинг териш кеглининг тўғри танланганлиги билан уйғунликдаги сонига боғлиқдир. Саҳифанинг композицияси безакловсхиларнинг муҳим вазифаси ҳисобланади.

Ихтиёрий ҳолда тўғри тўрт бурчакли ўлчамга интилиш керак, унда томонлар 2 дан квадрат илдизга худди бир сонидек ўзаро нисбатда бўлади (1:1,414), у **олтин тўғри тўрт бурчак** деб аталади. Кўрсатилган тамойил А сериянинг (МОС –ХСТ –халқаро стандартлаштириш ташкилоти ёки ИСО) Европа қоғоз стандарти асосида бўлиб, қоғознинг стандарт ўлчамларида ҳамда матбаа нашрларнинг стандарт ўлчамларида қўлланилади.

А2 Журналларда 2,5дан 4,5 кв гача устундаги сатрлар ўлчами билан 6-7 устунли саҳифалар устуворлик қилади. А3 ўлчамдаги Журналли

саҳифаларни 3-5 устунга, А4 ўлчами эса – кўпроқ икки устунга саҳифаланади. Уч устунли макет матбаада асосан журналларни, ахборот бюллетенларини, каталоглар, Журналларни саҳифалашда тарқалган. У сарлавҳаларни, расмлар, реклама эълонларини бир, икки ва учта устунга жойлаштиришга имкон беради. Журналларни 6-7 устунли саҳифалашда кенгроқ мослашувчан модулли тўр ишлатилади, у турли ўлчамлардаги график элементларни қўллаш имконини беради.

Журналнинг эни бўйича ўлчами устунларнинг квадратлардаги энининг ўлчамлари плус сисерога каррали устунлар ўртасидаги оралиқ ўлчами билан кўрсатилиши мумкин.

Журнал маҳсулотининг ўлчамини танлаш қуйидагиларни инобатга олган ҳолда амалга оширилади:

- нашр турининг матбаа ва нашриёт хусусиятлари;
- фойдаланишнинг хусусиятлари;
- ўқишга қулайлиги;
- техник-иқтисодий кўрсаткичлар.

Ўқишга қулайлик кегл ва интерлиняжнинг устун ўлчами билан уйғунлиги орқали аниқланади. Матн терилганда 5,5-6,75 кв. ўлчамда 10-11рт кегли билан терилган матнни ўқиш қулай бўлади; 2,5-4,5 кв. - 9рт; 2 дан 3 ³/₄ кв. да 8-6 рт. Интерлиняжни 120% кеглигача орттириш қулай ўқилувчанликни оширади.

Ахборотли нашрларнинг жанр структураси

Журналнинг титули Журнал саҳифаси энининг ёки тўлиқ ўлчамнинг ярмидан кам бўлмаганини ташкил этиши керак. Титулнинг минимал баландлиги 50 мм, максимал баландаги– 100 мм. Титул билан битта чизиқда маълумотли ахборот рамкаси жойлашиши мумкин. Журналнинг номи доимо юқори чап бурчакда ёки биринчи саҳифанинг юқори сатрида жойлашади. Титулнинг асосий элементлари: Журналнинг номи, Журнални чиқарувчи ташкилотнинг номи, тақвимли маълумотлар ва чиқиш сони. Номнинг матни терилган ёки чизилган бўлиши мумкин.

Ном қуйида келувчи матндан кўпинча қалин чизғич билан ажратилади. Тақвимли маълумотлар ва чиқиш сони Журнал номи остига ёки ўнг томонда рамкада жойлаштирилади.

Бош мақола биринчи саҳифанинг чап юқори қисмида жойлаштирилади. У энг катта ўлчамга терилади ва бир неча устунга саҳифаланади. Кеглда ҳам Журналнинг асосий матнини териш учун фойдаланилаётган энг каттаси олинади. Бош мақола бошқа материалдан чизғич билан ажратилади ёки рамкага олинади.

Расмий материаллар бош мақоладан сўнг келади.

Подборка - мавзу бўйича бир турли материал. У бир неча устунда жойлаштирилади ва битта умумий сарлавҳа - “шапка” билан бирлаштирилади. Подборкалар мавзули ва турли мавзули бўлиши мумкин. Подборкага кўпинча ахборот тавсифига эга катта бўлмаган мақолалар (интервью, репортажлар, хабарлар) бирлаштирилади. Подборка саҳифанинг тепасида ёки пастида саҳифаланади ва бошқа материалдан ажратилади. Агар подборкалар бир нечта бўлса, улар рамкага бирлаштирилади, катта подборка Журналнинг разворотида (ички бетиди) умумий “шапка” остида саҳифаланади.

Ойна – мақола ёки расм, саҳифанинг юқори ўнг бурчагида саҳифаланади. Ойна матндан чизғич билан ажратилади.

Фонар (фонус) – саҳифанинг маркази ёки пастида икки-уч устунда саҳифаланган мақола (расм) бўлиб, бошқа материалдан қалин ёки шаклдор чизғич билан ажратилади. Фонарнинг баландлиги унинг энидан катта бўлиши лозим.

Журнал – бу қисқа вақт оралиқларида босилиб чиқадиган даврий нашр бўлиб, долзарб ижтимоий-сиёсий, илмий, ишлаб чиқариш ва бошқа масалаларга тааллуқли расмий материаллар, тезкор ахборот ва мақолаларни ҳамда адабий асарлар ва рекламани ўз ичига олади. Тури ва мақсадига кўра Журналлар турли босилиб чиқиш муддатларига - ҳафтасига бирдан этти мартагача, турли адад ва бичимларга эга бўлади. Журнал муайян тадбир – конференция, фестивал ва ҳоказолар билан чекланган қисқа вақт давомида чиқарилиши мумкин. Асосий нашр билан бир қаторда, Журнал иловалар ҳисобига кенгайтирилган кўринишда чоп этилиши мумкин. Журналлар умумсиёсий ёки ихтисослашган бўлиши мумкин, улар жамият ҳаёти, фан, техника ва бошқа фаолият соҳаларини ёритади ва муайян ўқувчилар тоифаларига мўлжалланади.

Журнал бир неча турларга бўлинади: Умумсиёсий Журнал – мамлакатнинг ички ва ташқи сиёсати масалаларини, шунингдек, халқаро ҳаётни мунтазам ёритиб борувчи Журнал. Босиб чиқариш ва тарқатиш жойи бўйича қуйидаги турлари мавжуд:

республика; ўлка, вилоят, шаҳар, кам ададли Журналлар.

Ихтисослашган Журнал – жамият ҳаёти, фан, техника, маданият ва бошқа фаолият соҳаларини мунтазам ёритадиган ҳамда муайян ўқувчилар тоифаларига мўлжалланган Журнал.

Ўқувчилар оммаси бўйича қуйидаги турлари бор:

профессионал Журнал; турли малакага эга бўлган мутахассисларга мўлжалланган Журнал; касаба уюшмалари Журнали ва ҳоказо.

Журналнинг махсус сони – керакли ахборотни ўқувчига тезкор етказиш учун асосий Журналнинг саёр ёки ижтимоий тахририяти томонидан таёрланган, жорий ва ялпи сонларига, нашр этиш санасига эга бўлган, чекланган муддат давомида босиб чиқариладиган журнал.

Босма олдидан таёргарлик жараёни тавсифлари

Босма олдидан таёргарлик безатиш, матн ахбороти, тасвирий асл нусхалар ва графикани таёрлаш ғоясидан бошлаб то таёр босма қолипларни таёрлаш билан тугайдиган иш босқичларини қамраб олади.

Босма маҳсулотнинг ахборий мазмуни ва профессионал график безатилиши бир вақтнинг ўзида электрон ахборот воситаларида маълумотларни, масалан, Интернетда уй саҳифаларини ёки СД РОМ шаклида эълон қилиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Шунинг учун «босма олдидан таёргарлик жараёнлари» тушунчасидан ташқари, медиага қадар таёргарлик – премедио ҳақида тушунча пайдо бўлди. Ушбу атама билан, исталган якуний ахборот ташувчига чиқариш учун яроқли матн ва расмни рақамли таёрлаш таърифланади. Хусусан босма олдидан таёргарлик жараёнларидан аввал медиага қадар таёргарлик босқичи бажарилиши мумкин.

Босма олдидан таёргарлик жараёнларида анъанавий технологиялардан рақамлиларга ўтилиши билан боғлиқ катта ўзгаришлар юз берди. Шунга карамай, ҳозирча узоқ давом этмаган ўтиш босқичи давомида фотоқолип ахборот ташувчи сифатида ҳали кўплаб корхоналар томонидан қўлланмоқда. Мазкур ишда иккала босма олдидан таёрлаш технологиялари изоҳланади:

- Анъанавий босма олдидан таёрлаш жараёнлари;
- рақамли босма олдидан таёрлаш жараёнлари.

Улар фотоқолипларни таёрлаш усули бўйича фарқланади. Саҳифаларни яратиш ёки алоҳида фотоқолиплардан иборат саҳифаларни жойлаштириш технологияларини қўлайдиган барча усуллар механик ёки қўлда бажариладиган саҳифалаш ёки монтаж операсияларини талаб қилади ва «анъанавий босма олдидан таёргарлик жараёнлари» туркумига киради. Масалан, ахборотни рақамли қайта ишлаш жараёнлари -"Компютер – фотоқолип" ва "Компютер – босма қолип" (Computer to Film, Computer to Plate) дан иборат. Журнал нашрларини босмага таёрлаш бир неча босқичлардан ташкил топган:

1. Журналнинг макети.
2. Дизайн.
3. График эчимлар:
 - фотосуратлар танлаш;
 - нашрнинг рангли моделини тузиш;
 - фотосъёмка;

- расмлар;
 - расмлар ва клипартни излаш;
 - логотипларни векторлаш;
 - нашрнинг ранглар гаммасини танлаш;
4. Матн билан ишлаш:
- корректура;
 - таҳрир;
5. Типографика:
- нашрнинг доимий элементлари учун шрифт эчимлари;
 - матнлар, рукнлар ва сарлавҳалар учун шрифт гарнитурасини танлаш;
6. Инфографика.
7. Саҳифалаш:
- Журнал саҳифасининг композицияси;
 - шапкалар (йирик сарлавҳалар) ва сарлавҳаларни саҳифалаш;
 - подвални саҳифалаш;
 - суратларни саҳифалаш;

Китоб нашрнинг глобал макетини моделлаш ва ҳисоблаш китоб нашрларнинг саҳифа структурасини таҳлил қилгандан сўнг мумкин бўлади, у кўйидаги тавсифли саҳифаларни ажратиш имконини беради:

- конкрет нашр ичида бир хил сатрлар сонига эга тўлиқ саҳифалар;
 - бошланғич (кўпинча спускли) ва охириги – тўлиқ бўлмаган саҳифалар, маълум сатрлар сонига эга бўлиб, тўлиқ саҳифа сатрлари ва спуск сатрлари ўртасидаги фарқни ташкил этади;
 - расм ёки қўшимча матн қирқиладиган қилиб саҳифаланган саҳифалар.
- Семантик аломат бўйича китоб нашрларининг матнли ахбороти кўйидагиларга бўлиниши мумкин:
- муаллифлик, кўрсатилган саҳифаларни асосий матн билан тўлдирувчи, у белгиларда (б.) ўлчанади ёки кеглига ёхуд интерлиньяжли теришга каррали бўлган қўшимча матн ёки расмларни саҳифалаш учун деразалар кўринишида ўлчанади;
 - нашриётли, саҳифали нисбатга келтирилган безаш элементларини ўз ичига олган ҳолда.

Ҳар бир конкрет нашрни босиш учун физик ва шартли босма табоқларни ва қоғознинг оғирлиги миқдорини ҳисоблаш нашрнинг ҳисобланган макетини таёрлашнинг якуний вазифаси ҳисобланади, ундан ташқари, бу жуда муҳимдир. Нашрни матбаа томонидан безалишининг (ўлчам, шрифтли безаклаш) энг яхши варианты, унинг тури ва хусусиятлари кўйидаги параметрларни инобатга олган ҳолда танланиши мумкин: ададни

босиш учун қоғознинг энг кам сарфланишида нашрни бадиий безаш (безаш элементлари ва нашриёт ахборотини жойлаштириш учун етарли сондаги саҳифалар). Нашр макетини таёрлаш услубиятидан фойдаланиб (ихтирога патент № 2172027), ҳар бир нашрнинг ҳажми физик табоқларда қулай босиладиган бўлиши мумкин, яъни бутун ёки бутун ярми билан босма табоқлар сонига эга бўлиши мумкин, бу сезиларли даражада қайта саҳифалашни олдини олиши мумкин.

Барча кўрсатилган тавсифли саҳифаларнинг сифимини ҳисоблаш услубияти саҳифалаш жараёнида шаблон саҳифаларни яратиш учун ишлатилиши мумкин.

Маълум ўлчам, гарнитура ва кеглли сатрдаги белгиларининг ўртача сонини ҳисоблашнинг яна бошқа усуллари ҳам мавжуд, масалан, Еттита тасодифий тўлиқ сатрларда белгиларнинг сонини ҳисоблаш (оралиқларни ҳам ҳисобга олиб) ва белгиларнинг ўрта сонини аниқлаш билан ҳисоблаш мумкин.

Сатрдаги белгиларнинг сони доимо бутун сондир, чунки теришнинг исталган усулида (шу жумладан, компютерли) сатрларни “ростлаш” мавжуд ва ундан фойдаланилади, у ҳарфларнинг бутун сонига эга сатрни тўғри тамомлаш (тўлиқ ёки кўчиришда) имконини таъминлайди. Ҳисобланган макетни таёрлашда ҳарфларнинг касрли қийматлари қуйидаги қоидалар бўйича яхлитланади: ярмидан катта қиймат кўсхилади, ярмидан кичиги – ташлаб юборилади. Maketcom дастурига худди шу чеклашлар киритилган.

Саҳифадаги сатрлар сони ҳам доимо бутун сондир, яхлитлаш шартлари ҳам худди шундайдир, бироқ саҳифада касрли қийматларни инобатга олган ҳолда (бу тўғрисида саҳифага бағишланган бўлимда) териш саҳифасининг баландлигини коррексиялаш(тўғрилаш) амалга оширилади.

Нашр бошлангич саҳифасининг сифими қуйидаги формула бўйича аниқланади:

Китобни ёки бутун китобнинг мантикий қисмини очувчи саҳифа бошлангич саҳифа деб айтилади. Публикация тоқ бетдан бошланиши керак.

Бошлангич саҳифанинг юқорисида спуск деб аталадиган саҳифанинг юқорисидан матнгача бўлган оқ бўшлиқ қолдирилади. Спуск ҳисобига “шапкалар”, сарлавҳали сатрлар, инициаллар, тасвирий ва декоратив элементлар жойлаштирилиши мумкин. Спуск ҳисобига алоҳида бобларга ёки нашрнинг қисмларига тегишли эпиграф жойлаштирилиши мумкин. Спускда жойлаштирилган ахборот нашр ҳажмига кирмайди, лекин алоҳида инобатга олинади.

Спуск ўлчами нашр турига ва спуск ҳисобига жойлаштирилган сарлавҳалар сони ёки бошқа матн-расмли ахборотга боғлиқ ҳолда танланади.

Нашрларнинг кўп турларида спуск ўлчами терилган саҳифанинг $\frac{1}{4}$ баландлигига тенг қилиб танланади ва асосий териш сатрларининг бутун сони қилиб ушлаб турилади, яъни

Болалар ва ностандарт безалган нашрларда спуск ўлчами бошқача танланган бўлиши мумкин, бунда у бутун нашр учун бир хил бўлиши керак, бироқ безаш ғоясига биноан турли спусклар кўзда тутилган алоҳида ҳоллар бундан истиснодир.

Безовчининг ғоясига биноан бошланғич саҳифалар спусксиз бўлиши мумкин, бироқ бунда у албатта инициал билан бўлиши керак.

Китобни ёки бутун китобнинг мантиқий қисмини яқунловчи қисмига охирги саҳифа деб айтилади.

Нашрнинг ҳисобланган макетини таёрлашда охирги саҳифанинг сиғимини шартли равишда спуск саҳифасига тенг қилиб олинади; охирги саҳифада матн саҳифа баландлигининг $\frac{1}{4}$ қисмидан кичик бўлмаган ёки 4 та сатрдан кам бўлмаган бутун саҳифадан қисқа ва тўлиқ бўлиши мумкин, яъни ихтиёрий ҳолда бу шундай саҳифаки, унда ҳеч нимани саҳифалаб бўлмайди.

Деразанинг ўлчамига баландлик бўйича тасвирнинг ўлчами ва матндан матнгача ажратишларнинг ўлчами киритилган. Дераза баландлик бўйича интерлиняжга қаррали бўлиши керак.

Расмлар ёки қўшимча матн оборкали саҳифаланган саҳифа сиғими(E_4) қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

Барча бутун саҳифаларининг умумий сиғимини битта тўлиқ саҳифанинг

Нашр тахламидан алоҳида босиладиган ва уларга ёпишмалар, миндирма ва кийдирмалар кўринишида бирлаштириладиган расмлар нашр ҳажмига қирмайди, лекин алоҳида инобатга олинади.

Маълумки, безаш элементларига қуйидагилар қиради:

- асосий титул, у икки ёки тўрт саҳифали бўлиши мумкин; тўрт саҳифали титул доимо асарлар тўпламида, бадий нашрларда, санъат бўйича ва тарихий нашрларда ишлатилади. Икки саҳифали титул дарсликларда, маълумотномаларда, ишлаб чиқариш - йўриқнома нашрларида ишлатилади;
- шмуцтитул, алоҳида тоқ саҳифада (орқа томони бўш бўлади) жойлаштирилади, ҳар бир шмуцтитул учун иккита саҳифанинг бўлиши талаб қилинади;
- колонтитул китоб нашрларида кўпинча териш саҳифасининг юқорисида жойлаштирилади ва унинг ўлчамларига қиради; колонтитулни жойлаштириш учун интерлиняжга қаррали дераза ҳам ҳисобланади.

Бадий-техник таҳрирлаш босқичида, физик босма табоқларда нашр ҳажмини аниқ ҳисоблаш ҳар бир конкрет нашр ададини босиш учун қоғоз

оғирлигини аниқлаш имконини беради, нашр ўлчамини, ададни босиш учун қоғознинг зичлигини, нашр ададини, қоғоздан фойдаланиш коэффициентини инобатга олган ҳолда:

K_n - қоғоздан фойдаланиш коэффициенти - нашр турига, усули ва технологиясига, нашрнинг рангдорлигига боғлиқ. Катта ададларда K_n -1,02 - 1,04.

Қоғозларнинг оғирлиги “Вум” дастури бўйича ҳисоблангани яхши, бунда моделланаётган нашрнинг безатиш вариантларини танлаш мумкин. Қоғознинг қиёсий сарфланиши – нашрни безаш оптимал вариантини танлашда шартли босма табоқларни ва оқилона-етарли саҳифалар сони нашриёт ахбороти ва безаш элементлари учун параметрлар билан бир қаторда инобатга олинадиган параметрлардан бири ҳисобланади.

Асл нусха ва журнал ҳамда газета саҳифаларининг асл нусхаси ва макети. Саҳифанинг макети (ҳисобли ва ҳисоб-графикли) - зарур ҳужжат, ҳатто расмнинг ўлчамлари ва уларнинг сони аниқланган ҳамда пухталиқ билан гранкалар белгиланганида ҳам, ушбу ҳужжациз саҳифалашни бажаришга киришиш мақсадга мувофиқ эмас.

Расмларни кўп устунли саҳифалаш билан саҳифалаш мураккаб, у фақат модулли ўрни инобатга олган ҳолда маълум журнал ёки газета учун тузилган макет бўйича бажарилади.

Таҳрирлаш босқичида таёрланиши мумкин бўлган ҳисобланган макет мавжуд бўлса, уни саҳифалаш анча енгиллашади. Макетда саҳифадаги асосий матннинг сатрлар сони аниқ ҳисобланган, сарлавҳаларни, жадвалларни, хулосаларни, формулаларни, расмларни, бошланғич саҳифаларнинг спуск ўлчамларини саҳифалаш учун деразалар кўрсатилган бўлади. Спесификацияда ва асл нусхада саҳифаларнинг ўлчами, ажратишлар ўлчами, колонрақамлар ва колонтитулнинг тури ва кегли, сарлавҳалар ва бошқа элементларнинг саҳифаланиши кўрсатилади. Спесификацияда, шунингдек безашнинг ўзига хос турлари белгиланади.

Дастлабки макетлашдаги биринчи масала - бу расмни ахборотни қайта ишлаш масштабини (кўламини) ёки расмларнинг аниқ ўлчамларини, уларнинг сони ва саҳифада жойлашишини аниқлашдир, ундан сўнг матн ва сарлавҳаларни жойлаштириш учун унинг жойини (устунларнинг баландлиги ва энини) белгилаш мумкин. Бадиий-техник таҳрирлаш босқичида муаллифлик асл нусхасининг ҳажмини белгиларда билган ҳолда, уни жойлаштириш ўлчамини инобатга олган ҳолда мақола учун сатрлар сонини ҳисоблаш мумкин.

Белгилар сонини (n) аввалги нашр бўйича ҳисоблаш мумкин, бунда худди шу териш ўлчами, гарнитура ва шрифтнинг кегли ишлатилган бўлиши

лозим. Бу ҳолда белгилар сони, оралиқларни ўз ичига олган ҳолда, Етгита тасодифий тўлиқ сатрларда ҳисобланади, сўнгра ўрта сон топилади.

Иш бажариш тартиби

1. Берилган китобни безаш.
2. Матнни таҳрир қилиш.
3. Бажарилган иш бўйича ҳисобот таёрлаш.

Ускуна ва материаллар

1. Столдаги нашриёт тизими.
2. Турли китоблар макетлари ва намуналари.
3. Китобларни безаш бўйича меъёрий маретиаллар.

Ҳисобот таркиби

1. Бажарилган иш номи ва мақсади.
2. Журнални безаш лойиҳаларини асослаш.
3. Хулоса ва таклифлар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Claudia McCue, Print production with Adobe Creative Cloud, AQSH, 2010
2. Helmut Kipphan, Handbook of Print Media, Germany. 2014
3. И.А. Никулина, Верстка, Дизайн и допечатная подготовка в полиграфическом процессе, Краснодар, 2014

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

1-кейс

“Матбаада замонавий дизайн” модули бўйича етакчи нашриётлардан топшириқ берилди. Курс тингловчиси модул бўйича маълумот тўплаш, дастурларни ўрганиш ва тажриба ўтказиш учун Ўзбекистон” НМИУнинг “Чўлпон” номидаги нашриётга борди ва иш бошлади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистоннинг матбаачилик саноати юқори суратлар билан ривожланмоқда.

Нашриётларда асосан келиб тушган қўлёзмаларни компьютерда териш, расмларни киритиш ва корректура ишлари олиб борилади. Ҳарфларни териш жараёнида кегл ва гарнитура катта рол ўйнайди. Кирилл ва лотин алифбо ҳарфлари учта геометрик шакл ва уларнинг комбинациялари асосида тузилади: тўғри бурчак (П, Н ҳарфлар); учбурчак (А, Л ҳарфлар); юмалок (О, С ҳарфлар).

Ҳарфлар қуйидаги элементлардан иборат: ҳар хил шаклда асосий чизиқлар (Stem) (1), бириктириш чизиқлари (Hairline) (2), кертиклар, серифлар (Serif) 3, 4. Асосий чизиқлар ўртасидаги масофа (5, 6) ҳарф ичидаги бўш жой (SOUNTER) деб аталади. Ҳарфлар ўртасидаги бўш жой (Letterpace) (7) иккита ёнма-ён турадиган ҳарфларнинг айрим апрошлари ҳисобидан ҳосил бўлади. Очкoning эни конфигурацияга боғлиқ. Апрошлар ўлчами кегел майдончаси энининг 0,17 – 0,23 қисмини ташкил этади. Кегел майдончасининг эни мм да ўлчанади.

Қуйидаги саволларга жавоб топиш асосида тингловчи мавзуси бўйича ишини муваффақиятли ҳимоя қилганидан кейин корхонага ишга қабул қилиниши маълум бўлди.

1. Шрифтга оид символларнинг конструктсияси (тузилиши) қандай бўлади?

2. Шрифтдаги оптик иллюзиялар (кўзнинг алданиши) ва уларнинг компенсациялари нимага боғлиқ?

3. Матнни безаш учун ишлатиладиган дастурлар.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1) Корхона шароитида нашриётларни дастурий воситалар билан таъминлаш

2) Дастурлардан фойдаланишни янада такомиллаштириш

Тингловчи бу саволларга қандай жавоб берган? Сиз бу саволларга қандай жавоб берган бўлар эдингиз? Мавзу бўйича ўз ечимини кутаётган

муаммоларни ҳал қилиш учун нималарга асосий эътибор қаратиш лозим? Фикрларингизни ёзма тарзда ифодаланг.

2-кейс

Янги типда қурилган замонавий жиҳозлар билан жиҳозланган нашриёт-матбаа ижодий уйи биноси ёнида институт бакалавриат йўналишини тамомлаган ёш мутахассис қиз атрофни кузатиб турибди.

Ризографда кўпайтириладиган аслнусхаларга қўйиладиган асосий талабларни кўриб чиқамиз.

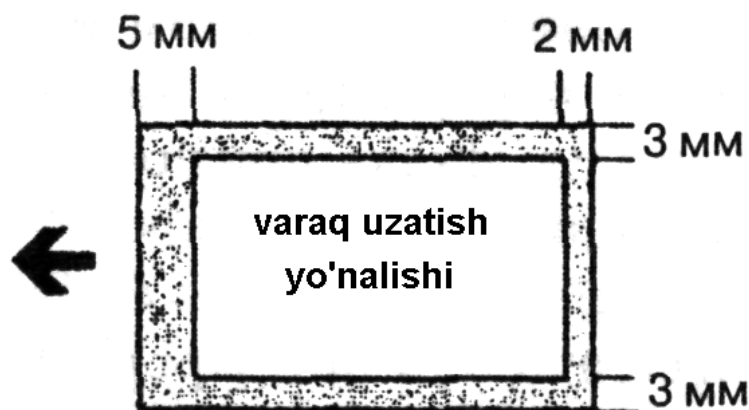
1. Ризографнинг моделига боғлиқ ҳолда планшетли ёки чўзишли сканерлардан фойдаланилади. Планшетли сканерли ризографда аслнусамакет шишага қўйилади, унинг остида эса ўқиш қурилмаси ҳаракатланади. Чўзишли сканерли ризографда аслнусамакет ўқиш блокидан ўтказилади. Шунга боғлиқ ҳолда иккинчи ҳолатда ёпишма, букламларга эга бўлмаган яхлит варақ аслнусамакет бўлиши мумкин. Акс ҳолда сканерлаш қурилмасидан ўтишда бундай аслнусамакет йиртилиб кетиши ёки уни сканер умуман ўқимаслиги мумкин. Планшетли сканер учун чегаралашлар йўқ. Бундан ташқари, планшетли сканерга эга ризографда турли қалинликдаги аслнусхалар билан ишлаш мумкин. Планшетли сканернинг буюм шишасига максимал ўлчами А3 ва оғирлиги 10 кг гача бўлган варақли ёки муқоваланган аслнусхаларни қўйиш мумкин. Аслнусхалар шаффоф материалда (калка ёки пленкада), чизма ватманида, бир неча қават қоғозда ва бошқа кўринишда тайёрланиши мумкин.

2. Аслнусамакет қоғозларининг фақат бир томонида қайта ишланадиган ахборот бўлиши лозим. Акс ҳолда сканерлашда қоғознинг орқа томони кўриниши ва тасвир сифати бузилиши мумкин.

3. Ахборотнинг аслнусамада тақсимланиши ҳам муҳим ҳисобланади. Аслнусханинг тепа қисмида катта ўлчамли плашкалар кўринишидаги босилувчи майдонлар ноҳуш ҳолат ҳисобланади. Бу ҳолатда босишда босилувчи материал бўёқ цилиндрга ёпишиб қолади ва қабул саватчасига чиқмаслиги мумкин. Варақнинг чиқиш йўналишидаги сепаратор ушлаб қола олмай қолиши ёки суркатиб юбориши мумкин. Одатдаги вариантда варақлар қоғознинг таранглиги ҳисобига цилиндрдан ўзи ажралади. Шунинг учун аслнусамакет тайёрлашда катта фотосурат ва кичик ўлчамли шрифт ва ўғирма усулидан фойдаланмаган маъқул. РП сериясидаги ускуналарда бу муаммо ҳал қилинган.

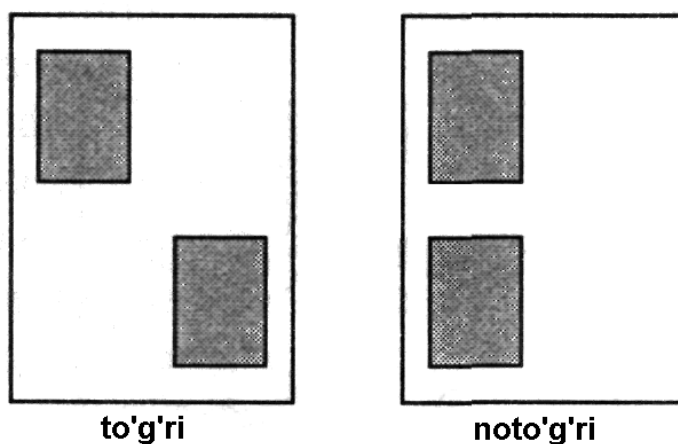
4. Асл нусамакет ён томонларидан камида 3 мм, тепа томондан камида 5 мм ҳошияга эга бўлиши лозим (расм 3). Акс ҳолда босилувчи

варақнинг чеккалари қолип цилиндрига ёпишиб қолиши ва уни қабул саватчасига чиқаришни қийинлаштириши мумкин.

Расм 3. Асл нусха-макет ҳошияларининг нисбати

5. Асл нусха-макетдан босишда катта юзали босилувчи майдонлар варақнинг ризографда ҳаракатланиш йўналишига симметрик жойлашиши лозим. Симметрияга амал қилинмаганда (расм 4) варақ цилиндрдан ажралганда буралиши мумкин. Натижада варақ қабул саватчасига етиб бормай тикилиб қолади. Шунинг учун асл нусха-макетда тўқ жойлар симметрик жойлашиши лозим.

Расм 4. Босилувчи юза майдонларининг нисбати

6. Кўп рангли тасвирни босишда турли рангли майдонлар бир-биридан 3-5 мм масофада жойлашиши лозим.

Тингловчи қуйидаги саволларга жавоб тарзида ҳисобот тайёрлади ва корхонага ишга жойлашди.

2) Ризография ускунасининг тузилиши ва иш принципи?

1) Ризографларнинг юқори унумдорликда ишлашининг қандай принциплари мавжуд?

2) Ризографларда аслнусхаларга қўйиладиган талабларни моҳияти нимадан иборат?

1) Ризография ускуналарининг қандай моделлари мавжуд?

Мавзуга оид асосий муаммолар:

1) Варақ қалинлигига боғлиқ ҳолда ускуналарнинг автоматик созланиши.

2) Буклетларни тайёрлаш ва уларни бирлаштиришнинг осон ва қулай тизимларини яратиш ва такомиллаштириш.

Сиз бу саволларга қандай жавоб берган бўлар эдингиз? Фикрларингизни ёзма тарзда ифодаланг.

3-кейс

Лаклаш жараёнида ускунанинг бир маромда ишлаши, лакнинг қовушқоқлигини бир меъёрга бўлиши учун талаб қилинган ҳароратни ушлаб туриш лозим учун босиш бўлими устаси ва технологи қуйидаги саволларга аниқ жавоб топишлари ва корхонадаги камчиликларни бартараф қилишлари лозим:

1. Босма ускуна қисмида лаклаш тизими қандай жойлашади?

2. Лаклар таркиби ва хусусияти ҳақида нималар биласиз?

3. Лаклаш аппаратлари тури ва тузилиши.

4. Тизимдаги лаклаш вариантлари жойлашиши қандай?

Сиз бу саволларга қандай жавоб берган бўлар эдингиз? Фикрларингизни ёзма тарзда ифодаланг.

4-кейс

Курс тингловчиси модул бўйича маълумот тўплаш, дастурларни ўрганиш ва тажриба ўтказиш учун Ўзбекистон” НМИУнинг “Чўлпон” номидаги нашриётга борди ва иш бошлади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистоннинг матбаачилик саноати юқори суратлар билан ривожланмоқда.

Нашриётларда асосан келиб тушган қўлёзмаларни компьютерда териш, расмларни киритиш ва корректура ишлари олиб борилади. Ҳарфларни териш жараёнида кегл ва гарнитура катта рол ўйнайди. Кирилл ва лотин алифбо ҳарфлари учта геометрик шакл ва уларнинг комбинациялари асосида тузилади: тўғри бурчак (П, Н ҳарфлар); учбурчак (А, Л ҳарфлар); юмалоқ (О, С ҳарфлар).

Ҳарфлар қуйидаги элементлардан иборат: ҳар хил шаклда асосий чизиқлар (Stem) (1), бириктириш чизиқлари (Hairline) (2), кертиклар, серифлар (Serif) 3, 4. Асосий чизиқлар ўртасидаги масофа (5, 6) ҳарф ичидаги бўш жой (SOUNTER) деб аталади. Ҳарфлар ўртасидаги бўш жой (Letterpace)

(7) иккита ёнма-ён турадиган ҳарфларнинг айрим апрошлари ҳисобидан ҳосил бўлади. Очкониинг эни конфигурацияга боғлиқ. Апрошлар ўлчами кегел майдончаси энининг 0,17 – 0,23 қисмини ташкил этади. Кегел майдончасининг эни мм да ўлчанади.

Қуйидаги саволларга жавоб топиш асосида тингловчи мавзуси бўйича ишини муваффақиятли ҳимоя қилганидан кейин корхонага ишга қабул қилиниши маълум бўлди.

1. Шрифтга оид символларнинг конструктсияси (тузилиши) қандай бўлади?

2. Шрифтдаги оптик иллюзиялар (кўзнинг алданиши) ва уларнинг компенсациялари нимага боғлиқ?

3. Матнни безаш учун ишлатиладиган дастурлар.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1) Корхона шароитида нашриётларни дастурий воситалар билан таъминлаш

2) Дастурлардан фойдаланишни янада такомиллаштириш

Тингловчи бу саволларга қандай жавоб берган? Сиз бу саволларга қандай жавоб берган бўлар эдингиз? Мавзу бўйича ўз ечимини кутаётган муаммоларни ҳал қилиш учун нималарга асосий эътибор қаратиш лозим? Фикрларингизни ёзма тарзда ифодаланг.

5-кейс

Курс тингловчиси мавзу бўйича маълумот тўплаш, асбобларни ўрганиш ва тажриба ўтказиш учун Ўзбекистон” НМИУнинг “Тезкор босиш цехи”га борди ва корхонанинг маҳсулотлар сифатини текшириш лабораториясида маълумот тўплай бошлади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистоннинг матбаачилик саноати юқори суратлар билан ривожланмоқда. Ўзбекистонинг матбаачилик тармоғида асосан иқтисодий реал секторининг кичик ва ўрта корхоналари фаолият кўрсатади. Матбаачиликнинг ривожланиши умумий ишлаб чиқаришнинг ўсиши ва истеъмолчиларнинг аниқ маҳсулотларга бўлган эҳтиёжлари каби умумиқтисодий омиллар билан аниқланади.

Деярли рақамли босиш технологияси бўлган *DI (Direct Imaging, CtPress)*, буюртма ўзгарганда босиш ускунасини ишга тайёрлашдаги тўхташларни минимумгача қисқартиради. Бу кам ададли (200 нусхадан кам) кўп бўёқли кичик ўлчамли маҳсулот ишлаб чиқаришда таннархга ҳал қилувчи омил ҳисобланади.

Рақамли босиш –доимий босиш қолипи мавжуд бўлмаган усул мажмуидир. Уларнинг орасида электрофотография ва пуркашли босиш кенг тарқалган. Бу усулларида асосий афзаллиги нусхага чиқариладиган ахборотни тезкор ўзгартириш имкониятининг мавжудлигидир.

Бошқа усуллар билан уйғунликда рақамли босиш нусхага ўзгарувчан маълумотларни киритиш учун қўлланиши мумкин.

Курс тингловчиси ишининг илк кунларида “Тезкор босиш цехи”да мавжуд бўлган рақамли ускуна **XEROX DOCUCOLOR 5000AP** ҳақида маълумот тўплади. Xerox Docu Color 5000 да юқори даражадаги унумдорлик, босишнинг қулай таннархи, босиш учун материалларнинг танлашнинг кенг имконияти уйғунлашган.

Ускунада ишчи томонидан тавсия қилинган ойлик босиш хажми 30000 – 150000 А4 саҳифани ташкил қилади (15000 – 75000 А3). Юқори унумдорликдан ташқари DC 5000 AP Docu Color сериясидаги моделларнинг аввалги авлодларига нисбаттан бир қатор афзалликларга эга. Docu Color 5000 AP нинг босиш тезлиги босилувчи материалнинг зичлигига боғлиқ бўлмай, 1дақиқада А4 ўлчамли 50 та саҳифани ташкил қилади (25 та А3).

Автоматик икки томонлама босиш имконига эга нусха кўчириш – босиш модели мавжуд.

Умумий йиғими 4000 варақ (70 г/м²) булган 2 та саватчага эга қоғоз узатиш модули мавжуд.

Қуйидаги саволларга жавоб топиш асосида тингловчи мавзуси бўйича ишини муваффақиятли ҳимоя қилганидан кейин корхонага ишга қабул қилиниши маълум бўлди.

- 1) Рақамли босиш ускуналарнинг афзалликлари?
- 2) Рақамли босиш ускуналарда қандай маҳсулотларни чоп этиш мумкин?
- 3) Рақамли босиш ускуналар қайси технологияга мансуб?
- 4) XEROX DOCUCOLOR 5000AP русумидаги рақамли босиш усулида қандай бўёқлар ишлатилади?

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

- 1) Корхона шароитида иш жараёнида автоматик созланишини ишлаб чиқиш.
- 2) Асбоб ускуна ва приборларни янада такомиллаштириш

Тингловчи бу саволларга қандай жавоб берган? Сиз бу саволларга қандай жавоб берган бўлар эдингиз? Мавзу бўйича ўз ечимини кутаётган муаммоларни ҳал қилиш учун нималарга асосий эътибор қаратиш лозим? Фикрларингизни ёзма тарзда ифодаланг.

VI. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги изоҳ	Инглиз тилидаги изоҳ
Интерлиньяж - Leading	шрифт чизиклари ўртасидаги масофа	The distance between text lines
Трекинг - tracking	матн фрагментида ҳарфлар ўртасидаги ва сўзлар ўртасидаги ораликни бир хил катталиққа барабар ўзгартириш жараёни	between words and text fragments of letters between the change of the same magnitude times
Қўл кернинги	қўлда ҳарфларнинг танланган жуфтликлари ўртасидаги интервалларни ўзгариш (кичрайиши ёки катталашиши) жараёни	(font changes in the intervals between the chosen pairs (or larger sizes))
Подборка- selection -	мавзу бўйича бир турли материал	(the subject of a different material)
Ойна - mirror –	мақола ёки расм, саҳифанинг юқори ўнг бурчагида саҳифаланади. Ойна матндан чизгич билан ажратилади	(article or picture on the upper right-hand corner of the pages. With the phrase in the text window is closed)
Фонар (фонус) - Fonar–	саҳифанинг маркази ёки пастида икки-уч устунда саҳифаланган мақола (расм) бўлиб, бошқа материалдан қалин ёки шаклдор чизгич билан ажратилади.	(below the center of the page, or two or three-column page article (picture), and other materials with the phrase in bold or shakldor off.)
Газета - newspaper –	расмий нашр, у ижтимоий-сиёсий, ишлаб чиқариш, иқтисодий ва шунга ўхшаш масалалар бўйича тезкор ахборот, долзарб материаллар ва рекламага эга.	(the official publication, it is the socio-political, industrial, economic and other issues of operational information and relevant materials, and advertising.)
Муаллифлик варағи- authors list –. Manuscripts and measured the size of the original author's list.)	терилган матннинг 24 варағи, бу 40 мингта белгини ташкил этади. Битта муаллифлик варағи шеърый матннинг 700 та сатрига ёки қайта ишланган муаллифлик расмли материалнинг 3 минг см ² га тенглаштирилади. Қўлёзма ва асл нусха ҳажми муаллифлик варақларида ўлчанади	.(24 page of the search text, the 40 thousand mark. A single line of text poems copyright page 700 or recycled copyright material equivalent to 3 thousand
Муаллифлик асл нусхаси –authors list original –	қайта ишлаш учун мўлжалланган, лекин таҳририй ишлов берилмаган асл нусха. Бу кўпинча расмли асл нусхадир, шу жумладан, муаллиф	(intended for processing, but the editorial rough copy of the original. This is usually a copy of the original,

Матбаада замонавий дизайн

	томонидан қўлда ёзилган матндир.	including hand-written text by the author.)
Нашр- publication –	мувофиқ равишда ишлов берилган ва чоп этилган маълум турдаги матбаа маҳсулотли.	(processed and published in accordance with certain types of printing products)
Ҳисоб – нашриёт варағи - Accounting Publishing List –	нашриёт ахбороти ва бадиий безалишни инобатга олган ҳолда 40 минг белгига тенг нашр ҳажмининг бирлиги.	(Publishing information and taking into account the artistic decoration of 40 thousand publishing unit of volume equal to the label.)
Физик босма варақ - physical printed sheet –	бир томонидан босилган маълум ўлчамдаги қоғозли варақ. Битта қоғозли варақ иккита босмали варақдан иборат бўлади (афиша – плакатли маҳсулот бундан истисно). Босма варақ – нашриёт маҳсулотли натурал ҳажмининг бирлиги.	(sized sheet of paper printed on one side. One paper sheet consists of two printed pages (poster posters product exception). Print sheet of the publishing unit of production volumes of natural.)
Шартли босма варақ- conventional printed sheet –	60x90 см ўлчамга келтирилган исталган ўлчамдаги босма варақ. Маълум вақтда нашриёт томонидан чиқарилган маҳсулот ҳажмини шартли (келтирилган) босма варақларда баҳолаш қулайдир.	(60x90 cm dimensions desired-size printing sheet. A certain amount of time, a publication produced by the conventional (below) to assess the printing of leaflets permitted.)
Теришнинг ҳисоб варағи –text list –	40 минг белги ёки шеъринг матннинг 700 та сатрига тенг матнли асл нусха ҳажмининг шартли бирлиги.	(40 characters of text or poetry 700 Conventional unit of area equal to the volume of the original text.)
Нусха - copy –	нашр бирлиги (битта китоб, битта журнал, битта газета ва ҳоказо)	(printing unit (a book, a magazine, a newspaper, etc..))
Адад - copies –	айнан битта нашрнинг нусхалар сони	. (The number of copies of the same edition)
Прогонли адад – Printing copies–	битта прогонда (ҳайдаш) босиб чиқарилган бир хил тасвирларнинг сонига камайтирилган адад. Бу варақли маҳсулотни босмадан чиқарганда аҳамиятга эга бўлади (открыткалар, аксидентсиялар, тақвимнинг айрим турлари) ва босма маҳсулотнинг баъзи бир элементлари: (муқова, супермуқова, форзатслар ва ҳоказо).	(reduced number of copies of the picture. It is important to print the product pages (cards, calendar aksidentsiyalar of some kind), and print some of the elements of the product: (cover, supermuqova, forzatslar, etc.)

VII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. - Т.:“Ўзбекистон”, 2011.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 488 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 592 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

4. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сонли Фармони.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5325-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим тизимида бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4391- сонли Қарори.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим соҳасида бошқарувни ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5763-сон Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини

тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли Қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли Қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли Қарори.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 15 сентябрдаги ПҚ-3276-сонли Қарори.

20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли Қарори.

21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

22. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.– Т.: “Нихол” нашриёти, 2013, 2016.–279б.

23. Креативная педагогика. Методология, теория, практика. / под. ред. Попова В.В., Круглова Ю.Г.-3-е изд.–М.: “БИНОМ. Лаборатория знаний”, 2012.–319 с.

24. Каримова В.А., Зайнутдинова М.Б. Информационные системы.- Т.: Aloqachi, 2017.- 256 стр.

25. Информационные технологии в педагогическом образовании / Киселев Г.М., Бочкова Р.В. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Дашков и К, 2018. - 304 с.

26. Natalie Denmeade. Gamification with Moodle. Packt Publishing - ebooks Account 2015. - 134 pp.

27. Paul Kim. Massive Open Online Courses: The MOOC Revolution. Routledge; 1 edition 2014. - 176 pp.

28. William Rice. Moodle E-Learning Course Development - Third Edition. Packt Publishing - ebooks Account; 3 edition 2015. - 350 pp.

29. English for academics. Cambridge University Press and British Council Russia, 2014. Book 1,2.

30. Karimova V.A., Zaynutdinova M.B., Nazirova E.Sh., Sadikova Sh.Sh. Tizimli tahlil asoslari.– T.: “O’zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti”, 2014. –192 b.

31. Yusupbekov N.R., Aliev R.A., Aliev R.R., Yusupbekov A.N. Boshqarishning intellectual tizimlari va qaror qabul qilish. –Toshkent: “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi” DIN, 2015. -572b.

32. English for academics. Cambridge University Press and British Council Russia , 2014. Book 1,2.

33. Karimova V.A., Zaynutdinova M.B., Nazirova E.Sh., Sadikova Sh.Sh. Tizimli tahlil asoslari.– T.: “O’zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti”, 2014. –192 b.

34. Yusupbekov N.R., Aliev R.A., Aliev R.R., Yusupbekov A.N. Boshqarishning intellectual tizimlari va qaror qabul qilish. –Toshkent: “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi” DIN, 2015. -572b.

35. Pablo Pavon Marino. Optimization of Computer Networks: Modeling and Algorithms: A Hands-On Approach. United States of America April 2016

36. Amaud Frich. Practical Colour Management. O'Reilly Media. Germany, 2014

37. Helmut Kipphan. Handbook of Print Media: Technologies and Production Methods. Springer. Germany.

38. Claudia Mccue. Real World Print Production with Adobe Creative Cloud (Graphic Design & Visual Communication Courses) 1st Edition. Peachpit Press. USA. 2013

39. Dwight Pogue. Printmaking Revolution: New Advancements in Technology, Safety, and Sustainability. Watson-Guptill. USA. 2012

40. Д.С.Набиев, И.А.Набиева. Целлюлоза ва қоғоз ишлаб чиқариш технологияси. – Т.: “Ўзбекистон файласуфлар миллий жамияти”, 2010.

41. М.Примкулов, Ғ.Раҳмонбердиев. Целлюлоза ва қоғоз технологияси. - Т.:“Фан ва технологиялар”, 2009. - 167 б.

42. Ғ.Р.Раҳмонбердиев, М.Т.Примкулов, Ю.Т.Тошпўлатов. Қоғоз технологиясининг асослари. –Т.: “Алоқачи”, 2009.-404 б.

43. М.Примкулов, Ғ.Раҳмонбердиев. Қоғоз технологияси. - Т: “Фан ва технология”, 2009.- 232 б.

IV. Интернет сайтлар

44. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги: www.edu.uz.

45. Бош илмий-методик марказ: www.bimm.uz
www.Ziyonet.Uz